

AVARIZ DEFTERLERİNE GÖRE XVII. YÜZYILDA KÜTAHYA

Meltem Aydın¹

Öz

Osmanlı Devleti'nde klasik dönem olarak bilinen XV ve XVI. yüzyıllarda vergi yükümlüsü halkı tespit etmek amacıyla yapılan sayımların sonuçları tahrir defterlerine kaydedilirdi. XVI. yüzyılın sonlarından itibaren uzun süren savaşlar ve iç isyanların bir sonucu tımar sistemi hızla çökünce klasik tahrir uygulaması sona erdi. O zamana kadar olağanüstü hallerde alınan avarız vergisi sürekli hale geldi. Yapılan avarız sayımlarının kaydedildiği defterler Osmanlı iskân ve nüfus yapısının araştırılması bakımından oldukça önemli istatistikî bilgiler içermektedir. Bu çalışmada 1622-1676 yıllarına ait avarız defterlerine dayalı olarak, Anadolu Beylerbeyliğinin merkezi olan Kütahya sancağı, merkez kazası ile nahiyelerinin iskân ve nüfus yapısı ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Avarız, Kütahya, Anadolu Beylerbeyliği, XVII. yüzyıl.

KÜTAHYA ACCORDING TO AVARIZ DEFTERS IN THE XVII. CENTURY

Abstract

The results of the censuses, which were made in order to determine taxpayers, had been recorded on the tahrir defters in the Ottoman State in the XV and XVI. centuries known as classical era. The classical tahrir application was abandoned after rapid collapse of the manorial system because of the long standing wars and revolts since the end of XVI. century. The State started to collect the avarız taxes as a continuous or annual tax whereas the avarız taxes had been collected in exceptional circumstances up until that time. The avarız defters on which the censuses were recorded has important statistical information in the sense of examination of the structure of inhabiting and population in the Ottoman State. In this study, it is aimed to investigate the structure of inhabiting and population of the Sanjak of Kütahya, central district and sub-districts of the Kütahya Sanjak where was the center of the Anatolian State based on the avarız defters in the years of 1622-1676.

Sosyal
Bilimler
Dergisi
Sayı:48

Keywords: Avarız Defters, Kütahya, Anadolu State, XVII. Century.

¹ Yrd.Doç.Dr. Kafkas Üniversitesi, meltemtokucu@gmail.com

Giriş

XV. ve XVI. yüzyıllarda müstakil nüfus sayımları yapılmadığından devletin malî yapısını ve vergi gelirlerini tespit etmek amacıyla tutulmuş olan tahrir defterleri, nüfus yapısı ile ilgili verileri doğrudan aktaran en erken tarihli ve son derece önemli kaynaklardır (Koç, 2007: 295).

Osmanlı demografi çalışmalarına tapu tahrir defterleri ile ilgili yaptığı araştırmalarla öncülük eden Ömer Lütfi Barkan, Kanuni döneminde 1521-1530 yılları arasında yapılan tahrirler ile XVI. yüzyılın sonlarına doğru yapılan tahrirleri esas alarak bir sonuç elde etmeye çalışmıştır (Elibol, 2007:140,141). Fakat bu tahrirler hane ve nefer üzerinden gerçekleştirildiği için gerçek nüfusu ortaya koymaktan uzaktır. Hane ile ilgili en önemli sorunlardan birisi bir hanenin kaç kişiden oluştuğunun tespitidir. Devletin geniş coğrafyası, farklı gelecek ve aile yapısı göz önüne alındığında hane kat sayısını sabit bir rakam olarak belirlemek doğru değildir. Ayrıca belirlenecek kat sayı gerçek hanelerin çarpımı olarak kullanılabilir (Öztürk, 2008:102,103). Barkan, hane karşılığı olarak 5 katsayısını esas almış ve pek çok araştırmacı tarafından da bu katsayı kullanılmıştır. Fakat bu rakamı az bularak 7 kat sayısını kullananlar olduğu gibi daha az olması gerektiğini ileri sürenler de olmuştur. Göyünç hane ve nüfus arasındaki oran ile ilgili Anadolu'nun pek çok yerinden örnekler vermiş ve ortalama 4,17 oranını tespit etmiştir. Göyünç'ün verdiği listede Kütahya sancağı Gümüş nahiyesine bağlı Mahmudiye köyünde bu oran 5,25 olarak tespit edilmiştir (Göyünç, 1979: 331, 332, 339, 345).

Devletin idarî, ekonomik ve demografik kaynaklarından olan klasik tahrirler, özellikle tımar sisteminin hızla çöküşü ile birlikte XVI. yüzyılın sonlarından itibaren anlamını yitirdi. Bunların yerini başlangıçta olağanüstü durumlarda alınan fakat uzayan savaşların yol açtığı ekonomik sıkıntılarının bir sonucu olarak, sürekli hale gelen *avarız vergisi* mükelleflerini belirlemek amacıyla yapılan sayımlar aldı (Küçük, 2007: 37; Çelik, 2007: 35, 36). Devletin tahsil edebileceği vergi miktarlarını belirlemek amacıyla yaptığı sayım sonuçlarını içeren avarız defterleri, aynı zamanda ait olduğu bölgenin idarî, ekonomik yapısı ve nüfus oranları hakkında bilgi vermesi açısından önem arz eden kayıtlardı.

Osmanlı maliyesinin vergi usullerinde değişiklikler yapılarak uzunca bir süre tahriri yapılamamış olan bölgelerin vergi yükümlülere yeni belirlenen esaslara göre tespit edildi. Öncelikle muaf olanların kapsamı daraltılarak mükellef sayısı artırıldı. Vergiye tabi olmak için emlak ve arazi sahibi olmak şartı getirildi. XVII. yüzyıl başlarına kadar her gerçek haneden avarız vergisi tahsil edilirken daha sonraları bölgeye ve şartlara göre değişen gerçek haneden farklı olarak, neferi esas alan avarız hane² uygulamasına geçildi (Küpeli, 2012:114-115). Avarız hane içerisinde nefer olarak sadece evli erkekler değil, toprak sahibi yetişkin bekâr erkekler de bulunmaktaydı (Öztürk, 2008:102,103).

Defterlerde her mahalle ve köyün nüfusu kayıt edildikten sonra bu nüfusun kaç avarız hanesi oluşturacağı tespit edilirdi. Bazı mahalle ve köylerde avarız hanelerinin 1/2, 1/4, 1/8

2 Avarız hane; Osmanlı Devleti'nde belli sayıda gerçek hanelerden oluşan vergi ünitesi olarak tanımlanabilir. XV ve XVI. yüzyılın ilk yarılarında bir gerçek hane veya yetişkin erkek nefer, bir avarız hanesi kabul edilirken XVII. yüzyılda birden çok gerçek hane veya nefer bir avarız hanesini oluşturmaya başlamıştır. Bir avarız hanesi içerisinde kaç gerçek hane bulunduğu bölgenin sosyo-ekonomik durumuna göre farklılık gösterir (Demirci, 2012: 19).

gibi kesirli olarak belirlendiği de olurdu. Bu şekilde vergilendirmeye *salmak* veya *salgun* denirdi. Halkın gelir düzeyine göre iştirak nispeti âlâ, evsat ve edna olarak tayin edilirdi. Mahalle ve köylerde haneler, üzerlerine konulan vergiyi aralarında paylaşarak öderlerdi. Askerî, dinî ve devlet adına, malî ve bedenî hizmetlerde bulunanlar ile aklî ya da bedenî özürlü bulunduğu için çalışamayacak durumda olanlar, avarız vergisinden muaf tutulurdu. Derbentçilik, tuzculuk, madencilik, celeplik³, şahincilik⁴ gibi hizmetleri yerine getirenler de muaflar arasında yer alırdı. Vergiden muaf olanlar defterlerde *hane-i gayr ez-avarız* olarak gösterilirdi (Akgündüz, 2006: 193; Sahillioğlu, 1991: 108,109). XVI. yüzyılın başında Anadolu'da 550.139 avarız hanesinin kaydı yapılmış ve bunlardan 79.105'inin muaf olduğu belirtilmişti (Barkan, 1997: 15).

Avarız vergilerinin sürekli hale gelmesi ve vergi miktarının yükselmesi, halkı ödeme güçlüğü içerisine düşürünce, bu giderleri karşılamak üzere *avarız vakıfları* oluşturulmuştur. Zaman içerisinde avarız vergisinin önemini kaybetmesi üzerine, bu vakıfların gelirleri bölgelelerin diğer ihtiyaçları için kullanılmaya başlanmıştır (İpşirli, 1991: 109).

XVII. yüzyıl ortalarına kadar yerel kadılar tarafından gerçekleştirilen avarız hanesi tespiti sayımları, bu tarihten sonra defterhanenin bu iş ile ilgili kâtipleri ya da merkezden görevlendirilen askerî sınıf mensupları tarafından yapılmaya başlandı (Özel, 2000: 39).

Avarız vergisinin miktarı konusunda sabit bir rakamdan söz etmek mümkün değildir. Çünkü vergiler o anda ortaya çıkan ihtiyaç miktarına göre belirlenmekte ve avarız hanesi sayısına göre şekillenmekteydi. Başlangıçta hane başına yirmi akçe avarız vergisi tahsil edilirken daha sonraları bu miktar üç yüz akçeye kadar çıkmıştı (Pakalın, 1983: 6). XVI. yüzyıl ortalarında avarız oranları, avarız hane başına 30-40 akçe arasında değişiyordu. XVII. yüzyıl ortalarında bu verginin düzenli hale gelmesi ile birlikte 325 akçeye kadar yükseldi ve uzun süre bu seviyesini korudu (McGowan, 2010; 109-110).

XVII. yüzyılda klasik tahrir defterlerinin tutulmasının terk edilmesi Osmanlı demografisinin tespitinde bir boşluk doğurmuş ve bu yüzyıl *karanlık dönem* olarak adlandırılmıştır (Behar, 2000: 67-68). Son zamanlarda bu boşluk mufassal avarız defterlerinden elde edilen verilerle doldurulmaya çalışılmıştır. Bu defterler hane halkının ve vergi ödeyenlerin basit sıralamasını değil, devletin dinî, sosyal ve idarî yapısını ortaya koyan sistematik sayımların sonuçlarıdır (Barkan, 2001: 16-17). Başlangıçta üzerinde çalışılan bölgenin defterleri ya aynen yayınlanmış ya da isimleri ve toplam rakamları verilmiştir. M. Aktepe 1957'de XVII. asra ait İstanbul Kazası Avarız Defteri'ni yayınlamıştır. Bunu Emecen'in 1982 yılındaki Kayacık kazası, 1997'de Öztürk'ün Halep ve Ünal'ın Harput kazası çalışmaları takip etmiştir. Barkan ve Güçer ise çalışmalarında avarız defterlerinden faydalanmışlardır. Fakat avarız defterlerinin demografi ve iskân tarihi araştırmalarında yaygın olarak kullanılması uzun zaman almıştır. Bu konudaki çalışmaların öncülüğünü ise Bruce McGowan yapmıştır. M. Todorova bu defterlerin kullanımı ile ilgili yeni yaklaşımlar getirmiştir. L.

3 Osmanlı Devleti İstanbul kasaplarına et satmak üzere her yıl belirli miktarda koyunu sağlamakla yükümlü bir vatandaş topluluğu oluştururdu. Bu sisteme celepkeşan sistemi denilirdi. Bunun amacı et arzını garanti altına almak ve fiyatların aşırı yükselmesini önlemektir. Bu hizmete mensup olan celepkeşler avarız vergilerinden muaf tutulurdu (Uzun, 2006: 8).

4 Osmanlı saray teşkilatında Birun denilen dış hizmetlilerden olup, avcı kuşlardan şahinlerin bakımı ile görevliydi. Osmanlı Devleti'nde av teşkilatı taşrada da yayılmıştı. Taşrada hizmet eden avcılardan şahinlerin kayıtları tutulur ve avarız türü vergilerden muaf olurlardı (Özcan, 2010: 277-278).

Darling 1560-1660 yıllarını kapsayan Osmanlı maliye bürokrasisinin işleyişi ile ilgili kapsamlı araştırmasında, avarız defterlerinin kullanılması ile ilgili yöntemlerin şekillenmesine katkı sağlamıştır. M. Kiel Balkanlarda yer alan çok sayıda şehir ve kasabanın demografik yapısını araştırırken bu defterlerden yararlanmışır. Ülkemizde Oktay Özel ve Mehmet Öz yaptıkları araştırmalarda XVI. yüzyılın son tahrirleriyle XVII. yüzyıl avarız defterlerini karşılaştırmak suretiyle konuya geniş bir araştırmacı kitlesinin yönelmesini sağlamışlardır (Gökçe, 2005: 76, 77). 2001-2013 yılları arasında avarız defterleri üzerine yapılan çalışmalardan tespit ettiklerimiz dipnotta verilmiştir⁵.

Klasik tahrir defterlerinde olduğu gibi avarız defterlerinin yorumlanması ve değerlendirilmesinde de dikkate alınması gereken hususlar vardır. Sayımın niteliği, sayımların merkez hazinesinin ihtiyaçları doğrultusunda bürokratlar tarafından önceki verilerden hareketle mi güncellendiği yoksa yeni bir sayımın sonuçlarını mı içerdiği bu hususlardan bazılarıdır. Mufassal defterler yeni bir sayımın sonuçlarını yansıttığı için daha objektif bilgiler içerir (Özel, 2000: 46).

Avarız vergilerini tahsil etme konusunda kadılar yetkili olmasına rağmen Celâli İsyanları gibi karışıklıkların olduğu dönemlerde, bu isyanları bastırmakla görevli olan idareciler de adamlarını reaya üzerine göndererek, *sürsat* ve benzeri adlar altında vergiler talep edebiliyorlardı. XVII. yüzyıl başında Kütahya'da Nasuh Paşa, Davud Paşa, Mehmed Paşa gibi yöneticilerin bu tür talepleri sıkıntılara yol açmış, kadılar bu durumu merkeze yazdıkları çeşitli arzlarla şikâyet konusu yapmışlardı. Bu tür şikâyetlerin ülke genelinde yoğunlaşması üzerine Sultan I. Ahmed döneminde, reaya üzerindeki baskıların ortadan kaldırılmasına yönelik tedbirler içeren adalet-nâmeler Rumeli, Anadolu, Karaman, Erzurum ve Maraş eyaletleri ile bu eyaletlere bağlı kadılıklara gönderilmiştir (Polat, 2013: 38-44). Fakat bu

5 İnbâşî M. (2001). 1642 Tarihli Avâriz Defterine Göre Erzurum Şehri, Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, Sayı IV, İstanbul, (9-32); Bostan M. H. (2002). XVII. Yüzyıl Avarız ve Cizye Defterlerine Göre Of Kazasının Nüfusu ve Etnik Yapısı, XIV. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler, Cilt 2/1. Ankara, (413-429); Çakar E.- Kara F. (2005). 17. Yüzyıl Ortalarında Arapgir Sancağında İskân ve Nüfus (1643 Tarihli Avarız-Hâne Defterine Göre), Fırat Üni. Sosyal Bilimler Dergisi, 15(2), Elazığ. (385-412); Küçük L. (2007) Osmanlı Vergi Hukukunda Avarız Kavramı ve Avarızın İdaredeki Rolü, Ankara Üni. Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara; İnbâşî M. (2007). Bayburt Sancağı (1642 Tarihli Avâriz Defterine Göre), Atatürk Üni. Sosyal Bilimler Ens. Dergisi, Cilt 10/1, Erzurum, (89-118); Çelik Ş. (2007). 1070-1071/1659-1660 Tarihli Avâriz Defterine Göre XVII. Yüzyıl Ortalarında Turgutlu kazası, Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, Sayı 16, İstanbul (33-66); Gökçe, T. (Aralık 2007). 1695 Tarihli Mufassal Avâriz Defterine Göre Filibe Kazasında Nüfus ve Yerleşme Düzeni, Tarih İncelemeleri Dergisi, Cilt XXII, Sayı 2, (53-107); Öz M.-Acun F. (2008). Orta Karadeniz Tarihinin Kaynakları VII, Karahisar-ı Şarkî Sancağı Mufassal Avâriz Defteri (1642-43), Ankara, TTK; Öztürk T. (2008). XVIII. Yüzyılın İlk Yarısı Trabzon Sancağı Nüfus Tespitinde Avarız ve Cizye Defterlerinin Kullanılabilirliği, Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi, Sayı 5, (93-112); Çakır İ. E. (Summer 2009). 1642 Tarihli Avarız Defterine Göre İspir Sancağı, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume 2/8, (109-122); Çakır, İ. E. (Güz 2010). Uşak Kazası (1676 Tarihli Avâriz Defterine Göre), OTAM, Sayı 28, (27-47); Küpeli, Ö. (2012). Klasik Tahrirden Avâriz Tahririne Geçiş Sürecinde Tipik Bir Örnek: 1604 Tarihli Manyas Kazası Avâriz Defteri, Belgeler, Cilt 32, S. 36, (113-199); Demir A. (2012). 1642 Tarihli Avarız Defterine Göre Koğans Kazası, Gaziantep Üni. Sosyal Bilimler Dergisi, 11 (2), Gaziantep, (505-529); Demirci S. (2012). Karaman Eyaleti Niğde Livâsı Avârizhâneleri Üzerinde Bazı Düşünceler, 1620-1700, History Studies: International Journal of History, Volume 4, Issue 2 (135-148); Orat, J. A. (2012). Avâriz Vergisi Üzerine Bir Çalışma: 18. Yüzyıl Başlarında Ankara Uygulamaları, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 5 Sayı.22 (219-232); Ertürk V. (Güz 2013). 1642 Tarihli Avarız Defterine Göre Vize Sancağı Kazaları, EKEV Akademi Dergisi, Yıl 17 Sayı 57, Erzurum, (209-232).

talimatlara rağmen sorunların tamamen ortadan kalkmadığı ve bu durumdan rahatsız olan reayanın şikâyetlerini bizzat padişaha yazdıkları arzlarla dile getirdikleri görülmüştür. Bunlardan birisi Eğriğöz (Emet) kazası sakinlerinden olan Fazlullah'ın, avarız vergisini ödediği halde kendisinden güherçile bedeli istenmesi üzerine yazdığı 27 Rebiyülahir 1057 / 1 Mayıs 1647 tarihli şikâyetnamedir (Öke, Demircioğlu, Bilgin, 2006: 125).

XVII. yüzyıl Kütahya sancağına ait avarız defterleri icmal ve mufassal olmak üzere iki çeşittir. Mufassal defterlerde askerî, reaya ve muaf herkesin adı ve vergi oranları yazılırken icmal defterlerde, sadece mahalle ya da köy adları ile buralarda kayıtlı neferan ve avarız hane sayıları yer almaktadır.

1. XVII. Yüzyıla Kadar Kütahya'nın İdarî ve Nüfus Yapısı

II. Murad döneminde (1429) kesin olarak Osmanlı hâkimiyetine giren Kütahya, 1451 yılından itibaren Anadolu Beylerbeyliğinin merkezi olmuştur. Kanunî Sultan Süleyman döneminde Şehzade Bayezid (1550-1558) ve Şehzade Selim'in (1562-1566) sancak beyi olarak bulunduğu dönemler hariç, beylerbeylik teşkilatının kaldırıldığı 1833 yılına kadar bu durumu devam ettirmiştir (Varlık, 1980: 30).

Kütahya sancağına bağlı kazalar zaman zaman değişmiştir. Uzunçarşılı kaza sayısının ilk dönemlerde otuzu geçtiğini, daha sonraki dönemlerde ise on altıya kadar indiğini belirtmektedir. Fakat 1513-1676 yılları arasında yapılan tahrirlerde kaza sayısı on ile yirmi yedi arasında değişmektedir. Bu dönemdeki tahrirlerde ismi geçen kazalardan farklı olarak Uzunçarşılı Tavşanlı, Balat (Balıkesir-Dursunbey), Bozüyük, Bozkuş ve Kılcan (Uşak'a bağlı merkez köyler), Toyla-Tavile ile birlikte Osmaneli⁶, Kazıklı (Denizli-Kazıklıbel bölgesi) ve Sıçanlı (Afyon-Sincanlı)'yı Kütahya'nın kazaları arasında saymıştır (Uzunçarşılı, 1932: 97).

1520 yılında yapılan tahrir kayıtlarına göre Kütahya'da yirmi sekiz mahalle bulunmakta ve bu mahallelerde 138'i mücerred olmak üzere 1.060 hane yer almaktaydı. Şehrin nüfusu yaklaşık olarak 5.400 civarındaydı. Şehirde 145 Ermeni, 26 Rum ve 15 Yahudi hane yer alıyordu. 1530-1531'de mahalle sayısı otuz üçe yükseldi. 1571'de ise mahalle sayısı kırk oldu. 1520'den 1571 yılına kadar geçen süre içerisinde gayrimüslim hane sayısı azaldı. Bu süre içerisinde Ermeni hane sayısı azalırken Rum hane sayısı artmıştır (Varlık, 2002: 581, 582).

Kütahya'da 1520'de 48.875, 1534'te 57.125 ve 1571'de 71.006 evli ve 1.441 mücerred olmak üzere toplam 72.447 neferan bulunmaktadır. Bu verilere göre 1520'den 1571'e kadar geçen süre içerisinde Kütahya sancağında bulunan vergi yükümlüsü nüfus % 48,2 oranında artmıştır. Her hanede ortalama beş kişi kabul edilirse 1571'de Kütahya sancağının nüfusu, yaklaşık 356.471 olarak tahmin edilebilir (Varlık, 1980: 307-308)⁷. 1520'den 1571 yılına kadar geçen yarım asırlık süre içerisinde mahalle sayısı ve nüfus artışında doğal nüfus artışının yanı sıra iç göçler de etkili olmuştur (Bayartan, 2009: 58, 59).

6 Uzunçarşılı bu yerleşim yerlerinin neresi olduğunu tespit edemediğini ifade etmektedir. Osmaneli'nin Manisa merkeze bağlı Osmanlı köyü olması muhtemeldir.

7 Varlık tarafından XVI. Yüzyılda Kütahya Sancağı adıyla bir doçentlik tezi hazırlanmış, tapu tahrir defterleri ve diğer arşiv belgelerine dayanılarak Kütahya'nın idarî ve nüfus yapısı ortaya konulmuştur. Nüfus hesaplamasında hane sayısı beş ile çarpılarak çıkan sonuca mücerred sayısı eklenmiştir.

2. Kütahya Sancağı Avarız Defterleri

XVII. yüzyılda Kütahya sancağına ait üzerinde inceleme yaptığımız üç avarız defteri bulunmaktadır. Bu defterlerden ilki Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde bulunan Bâb-ı Defteri Mevkufat Kalemî tasnifindeki DMKF 27429 Numara ile kayıtlı olan 98 sayfalık avarız icmal defteridir⁸. İcmal avarız defterleri maliye bürokratlarının bölgesel ya da ülke genelinde malî durumu takip edebilmek amacıyla hazırladıkları defterlerdir. Genellikle avarız hane sayısı kaydedilir ve başka bir ayrıntıya yer verilmezdi. Mevlana Mehmed Şerhi Efendi tarafından 1032 / 1622-23 yılında tahrir olunduğu anlaşılan Kütahya sancağı icmal avarız defterinde mahalle, nahiye ve köylerin toplam neferan ve avarız hanesi kaydedilmiştir. Defterin güncellemeleri 1080 / 1669-1670 yılına kadar devam etmektedir. Defterde ilk olarak Kütahya kazasının mahalleleri kayıt altına alınmıştır. Buna göre 1032 / 1622-1623 yıllarında Kütahya'da otuz dört mahalle bulunmaktadır. Çerçi Mahallesi, Mahalle-i Çerçi Müslüman ve Mahalle-i Çerçi Kefere olarak iki ayrı mahalle gibi kaydedilmiştir. Dördüncü sayfadan itibaren defterde Kütahya kazasının nahiyeleri ve bu nahiyelere bağlı mahalle, köy ve cemaatler bulunmaktadır. Yirminci sayfadan başlayarak Kütahya sancağına bağlı olan kazalar ve bu kazalara bağlı köylerin yer aldığı defterin bazı sayfaları⁹ boş bırakılmıştır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan ve üzerinde çalıştığımız ikinci defter, Maliyeden Müdevver Defterlerden, MAD 2498 numara ile kayıtlı mufassal defter, 225 sayfadan oluşmaktadır¹⁰. Tahrir 1675-1676 yıllarında Dergâh-ı Âlî müteferrikalarından Halil Ağa nezaretinde yapılmıştır. İkinci sayfada mufassal defterin fihristine yer verilmiştir. Bu fihriste göre Kütahya sancağına bağlı birisi merkez kaza Kütahya olmak üzere toplam 26 kaza bulunmaktadır. Fihristte Eşme ve Yörükân kazaları birlikte kaydedilmiştir. Üçüncü sayfada *hesab ola* ibaresi düşülmüş ve dördüncü sayfada 1086 /1675-76 yılında Kütahya merkez kazasında bulunan avarız haneleri ile reaya isimleri Müteferrika Halil Ağa ile kâtip Hasan Halife tarafından kaleme alınmıştır. Defterde toplam 33 mahalle ve kale halkına ait kayıtlar yer almaktadır. On dördüncü sayfadan itibaren Kütahya'nın yakın çevresinde¹¹ bulunan köyler yer almaktadır. Her mahallede hane kayıtları tamamlandıktan sonra son bölümde imam, müezzin gibi avarız vergisinden muaf olanlar ile vergiye tabi olan reayanın sayıları gösterilmiştir. MAD 2498 numaralı Kütahya avarız defteri kayıtlarında uygulanan yöntem ana hatlarıyla aşağıda verilen örnekteki gibidir.

8 Kapağında Hânehâ-i avârız-ı kazâ-i mezkûrîn der-livâ-i Kütahya an-tahrîr-i Şerhi Efendi yazılıdır.
9 21, 24, 43, 45, 46, 56, 65, 68, 69, 75, 77, 78, 79, 80, 94, 95. Sayfalar.
10 Kapakta Hânehâ-i avârız-ı kazâ-i mezkûrîn der-livâ-i Kütahya tahrîr-i Halil Ağa an-müteferrika-gân-ı Dergâh-ı Âlî el-vâki' fi sene 1086 ibaresi yer alır.

11 Nâhiye-i Etrâf-ı Şehr Tâbi'-i Kaza-i Kütahya.

Mahalle-i Hacı İbrahim

Mehmed bin	Âlâ Abdullah	Mislühu Mehmed	Mislühu Murad	Mislühu Mustafa	Mislühu Mustafa	Mislühu İsmail veled-i	Mislühu Ahmed
Hasan İmam	bin Oruç	Bin Mustafa	bin Cafer	bin Cafer birâder-i	bin Resul	O	bin Hasan
İmam neferan :1 Reaya Neferan:7 Nefe- ran:8				O			

Yukarıdaki örnekte listenin başında yer alan imam avarız vergisinden muaftır. Abdullah bin Oruç, âlâ vergi ödeme yükümlüsüdür. Kendisinden sonra gelen diğer avarız haneleri reislerinin baş tarafında yer alan *mislühu* ifadesi onların da Abdullah bin Oruç gibi âlâ seviyesinde vergi ödediklerini göstermektedir. Bazı isimlerin sonunda yer alan *O* harfi ise kendisinden önce kayıt edilen kişinin kardeşi ya da oğlu olduğunu belirtmektedir. Mesela, Mustafa bin Cafer, Murad bin Cafer'in kardeşidir. İsmail ise Mustafa bin Resul'ün oğludur. Merkez kaza ve nahiyelerin kayıtlarının tutulduğu bölümlerde neferanın vergi seviyeleri göstermek üzere bazılarında âlâ/evsat/edna gibi açıklamalar yapılırken bazı isimlerin altına çift 1/ çift 2 yazılmıştır. İsmi yanında her hangi bir açıklama yoksa bu en alt seviye yani edna olarak vergilendirileceği anlamına gelmektedir ¹². Çift 1 orta/evsat, çift 2 ise âlâ/üst seviye vergi dilimini göstermektedir. Her bir çiftin otuz dönümlük tarla olduğuna dair defterin muhtelif yerlerinde açıklamalar yapılmıştır (MAD 2498: 14, 33).

Üzerinde çalıştığımız üçüncü defter, Kamil Kepeci Mevkufat Kalemli Defterleri tasnifinde KK 2693 numara ile kayıtlıdır. 1086/1675-1676 yılına ait bu avarız defteri, MAD 2498 numaralı mufassal avarız defterinin icmalı ve toplam 130 sayfadır. Defterin ikinci sayfadan itibaren Kütahya'nın mahalleleri ve bu mahallelerde kayıt altına alınan neferan ve hane sayıları yazılmıştır. Mahalle isimleri ve neferan ile hane sayıları MAD 2498 numaralı mufassal defter ile bire bir uyumludur. Mahalleler tamamlandıktan sonra da dördüncü sayfada avarız hanesi toplamı 159,25 olarak verilmiştir. Bundan sonra da Kütahya çevresinde yer alan köyler kaydedilmiştir. Toplam 47 köyün yer aldığı kaydın sonunda avarız hanesi toplamı olarak 80,75 sayısı verilmiştir. Köyler ve avarız hanesi sayılarının MAD 2498 numaralı mufassal avarız defteri kayıtları ile bire bir örtüşmektedir.

KK 2693 numaralı icmal avarız defterinde yedinci sayfadan itibaren Kütahya kazasına tabi nahiyeler sıralanmıştır. Bu nahiyeler sırasıyla Armudili, Gümüş, Altıntaş, Yalak, Gireği, Virancık ve Tavşanlı'dır. Yirmi dördüncü sayfadan sonra Kütahya sancağına tabi olan kazalar ile bu kazalara bağlı nahiyeler ve köyler kaydedilmiştir. Gediz, Uşak, Lazkiye, Ezine,

12 MAD 2498/33'te İkişer çift kaydolan âlâdır ve bir çift kaydolan evsatdır. Ednâda çift kaydı yoktur. Şeklinde açıklama yapılmıştır.

Çarşamba, Gököyük, Eşme, Sirge, Yürükan, Kula, Selendi, Güre-i Selendi, Banaz, Anay, Çal, Şeyhlü, Çakırca, Homa, Geyikler, Dazkırı, Baklan, Honaz, Simav, Eğrigöz ve Dağardı Kütahya sancağına bağlı kazalardır. Defterde yüz sekizinci sayfadan itibaren muafklar, yüz on iki ve yüz on üçüncü sayfalarda ise kazaların avarız haneleri ve muafkların toplamları kaydedilmiştir.

3. Avarız Defterlerine Göre XVII. Yüzyılda Kütahya

XVI. yüzyılda sınırları kuzeyde Bursa ve Kocaeli, kuzey doğuda Bolu, Kastamonu, Çankırı, kuzey batıda Balıkesir ve Biga; doğuda Ankara, güneydoğuda Afyon, Isparta, güneyde Antalya, güney batıda Muğla, Aydın, batıda Manisa'yı içine alarak Ege kıyılarına kadar uzanan Anadolu Beylerbeyliğinin tam merkezinde Kütahya bulunuyordu. Kütahya'nın kazaları ise merkezin batısında ve güneyinde yoğunlaşmıştı. Bu idarî taksimat XVII. yüzyıl ve daha sonraki dönemlerde eyalet teşkilatında yaşanan değişikliklere kadar bu şekilde devam etti (Varlık, 1991:143-144).

3.1. Kütahya Kazası Mahalleleri

3.1.1. DMKF 27429 İcmal Avarız Defterine Göre Mahalleler (1032/ 1622-1623)

İcmal avarız defterinde kayıtlı toplam 34 mahalle bulunmaktadır. Bu mahalleler: Çukur, Hüseyin Paşa, Paşam, Servi, Ahi Erbasan, Ahi Mustafa, Gönan, Cedid, Pirlar, Şehreküstü, Börekçiler, İshak Fakih, Balıklı, Sultanbağı, Hacı İbrahim, Kadı Şeyh, Meydan, Ahi Evran, Polad Bey, Hacı İlyas, Bölücek, Efendi Bola, Çerçi, Cemalüddin, Ahi İzzüddin, Dükkâncıklar, Bezirciler, Hacı Ahmed, Muarrif, Dibek, Bey, Küçükorta, Büyükorta, Lala Mahalleleridir. Çerçi Mahallesi Müslüman ahalisi "Mahalle-i Çerçi Müslüman"; Gayrimüslim ahalisi ise "Mahalle-i Çerçi Kefere" olmak üzere ayrı ayrı kaydedilmişlerdir.

Mahalle isimleri incelendiğinde dinî ve manevî nitelik taşıyan Hacı ve Ahi ile başlayan şahıs isimleri ile Paşa, Bey, Lala; Efendi, Kadı gibi unvanların kullanıldığı görülmektedir. Dükkâncıklar, Bezirciler, Börekçiler, Çerçi gibi mahalle isimleri ise bu işlerle meşgul olan esnaf ve zanaatkârların buralarda yoğunlukta olduğunu ortaya koymaktadır.

1622-1623 yılı icmal avarız defterinde Kütahya'da 271 neferan ve 70 avarız hane kaydedilmiştir. Neferan sayısını, avarız hane sayısı ile oranladığımızda mahallelere göre avarız hane sayısının gerçek haneye oranlarının halkın ekonomik durumuna göre değiştiği görülmektedir. Çukur, Ahi Mustafa, Servi, Paşam, Hacı İbrahim, Bezirciler, Gönan, Dibek, Muarrif, Meydan, Pirlar, Lala, Börekçiler, Bey mahallelerinde bir avarız hane dört gerçek haneden oluşmuştur. Diğer mahallelerde ise avarız vergi oranları daha yüksektir. Çerçi Kefere ve Büyükorta mahallelerinde her bir avarız hane 3,2 gerçek haneden oluşmaktadır. Mahallelerde ortalama 3,8 gerçek hane, 1 avarız haneye eşittir. Göyünç'ün Anadolu'nun muhtelif yerleri ile ilgili verdiği 4,7 oranı ile kıyasladığımızda Kütahya'nın avarız vergi oranlarının bunun üzerinde olduğu görülür. Dolayısıyla ekonomik anlamda 1622-1623 yılında Kütahya'nın Anadolu ortalamasının üzerinde bir gelir düzeyine sahip olduğu sonucu çıkarılabilir.

Mahallelerin neferan sayısı, şehrin iskân ve nüfus durumu hakkında bir değerlendirme yapmamıza imkân sağlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında 20 neferanı bulunan Meydan en büyük mahalledir. Onu 13 neferan ile Küçükorta, Ahi Erbasan, Ahi Evren, Lala Hüseyin Paşa ve Sultanbağı mahalleleri izlemektedir. Büyükorta ve Muarrif mahallelerinde 12, Ahi

Mustafa Mahallesinde ise 10 neferan kaydedilmiştir. Diğer mahallelerdeki neferan sayısı 10 neferanın altında kalmıştır.

Bu dönemde Osmanlı Devleti'nde nüfus tespitinde genel olarak her bir hanenin beş kişilik ailelerden oluştuğu kabul görmüştür. Buna göre 271 neferan 5 ile çarpıldığında Kütahya merkez mahallelerinde vergi yükümlüsü nüfusun yaklaşık 1.355 olduğu ortaya çıkar. Fakat avarız kayıtları tek başına nüfus tespitinde yetersiz kalmaktadır. Muaflar ve çeşitli sebeplerle kayıt dışı kalanlar tespit edilemediği için gerçek nüfusu ortaya koymak mümkün değildir. 1520 yılında yapılan tahrir sonuçları ile kıyaslandığında Kütahya merkez nüfusunun geçen yaklaşık yüz yıllık sürede % 300 oranında azaldığı görülür. Nüfustaki azalmanın sebeplerinden birisi olarak Celâli İsyancıları gösterilebilir. Bu isyanların göçlere sebep olacak boyutlara ulaşması 1596 Haçova Savaşı'ndan sonra gerçekleşmiş ve XVII. yüzyılda sonuçları ortaya çıkmaya başlamıştır (İlgürel, 1993: 253). Kütahya, XVII. yüzyıl başlarında Celâli Deli Hasan'ın isyanı sırasında büyük bir tehlike ile karşı karşıya kalmıştır. Fakat Deli Hasan tehdidinin ortadan kalkması Celâli tehlikesini bertaraf etmeye yetmemiş, Celâliler 1602-1605 yılları arasında Kütahya merkez kazası ile sancağa bağlı Şeyhlü, Uşak, Güre, Selendi, Simav, Çal, Baklan, Homa ve Geyikler kazalarına üçer dörder defa baskınlar yaparak reyanın malını yağmalamış, evlerini yakıp, pek çok insanı katletmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak reyadan bir bölümü topraklarını terk ederek, çevrede bulunan diğer sancaklara göç etmişlerdir (Polat, 2013: 36-38).

Yerel yöneticilerin köylülere yönelik baskı ve zulümleri de bu dönemde yaşanan göç olaylarında etkili olmuştur. 1617-1618 yılında Gediz'de subaşılardan teftiş bahanesi ile beş ayda üç sefer ahaliden konak, göçek, selamlık adı altında para ve bedava yiyecek toplaması şikâyet konusu olduğu, merkezden Kütahya mollası ile Gediz ve Uşak kadılarına gönderilen emirlerden anlaşılmaktadır (Mühimme Defteri, 82: 210). Kütahya hacıları ve yolcularının uğrak yeri olan Bayat köyü ahalisinin Kütahya ve Afyonkarahisar sancakları müsellimleri tarafından maruz bırakıldıkları zulümden dolayı köylerini terk etmeleri, oradan geçmekte olan kapıcılar tarafından engellenmiş ve durum merkeze arz edilmiştir (Mühimme Defteri, 82: 300).

Bu dönemde yöre halkı ile bir göreve atanmak üzere belirli merkezlerde toplanan medrese talebeleri arasında yaşanan ve suhte olayları olarak isimlendirilen asayişsizlik olayları da göçlere yol açmıştır. 1617-1618'de suhte eşkıyası teftişine memur edilen Beylerbeyi Yahya'nın teftiş bahanesiyle devre çıkacağını duyan Kütahya ahalisi kadıya giderek, bu durum gerçekleşirse yurtlarını terk edeceklerini bildirdikleri anlaşılmaktadır (Mühimme Defteri, 82: 216). Ayrıca Kütahya, Simav, Dağardı kadılıkları ile Anadolu Beylerbeyliği kaymakamlığına gönderilen bir hükümden anlaşıldığına göre; Dağardı suhteleri ile Simav halkı arasındaki düşmanlık had safhaya çıkmış, Dağardı kazası suhteleri yaptıklarından pişmanlık duyup, tövbe ettiklerinden bahisle Kütahya'da Germiyanoglu zaviyesinde ikamet etmek için izin istemişlerdir (Mühimme Defteri, 82: 350).

3.1.2. MAD 2498 Mufassal Avarız Defterine Göre Mahalleler (1086/ 1675-1676)

Kütahya sancağına ait mufassal avarız defterinde 33 mahalle ve kale efradı kaydedilmiştir. 1622-23 yıllarına ait kayıtlarda ismi geçen Büyükkorta Mahallesi dışında diğer mahalleler varlığını sürdürmektedir. 1622-23'te Bey olarak kayıtlı olan mahallenin ismi 1675'te Saray

Mahallesi olarak deęişmiştir¹³. Çerçi Mahallesi 1675-76'da Mahalle-i Çerçi Kefere olarak kaydedilmiştir.

Defterde avarız haneleri yazılırken vergi seviyelerini belirtmek üzere âlâ, evsat / vasat, edna şeklinde notlar düşülmüştür. Âlâ en üst seviye, evsat/vasat orta düzey, edna ise vergi seviyesi en düşük olanları ifade etmektedir. Dükkâncık, Polad Bey, Kadı Şeyh, Hacı Ahmed, Efendi Bola mahallelerinde bulunan hanelerin tamamı yüksek seviyeden vergilendirilmiştir. Hacı İbrahim, İshak Fakih, Şhreküstü, Pirlar mahalleleri orta gelir düzeyindedir. Çukur, Ahi Mustafa ve Lala Hüseyin Paşa mahallelerinde askerî sınıfa mensup olanlar kayıt altına alınmışlardır. Bezirciler Mahallesi haneleri ile kale içinde oturanlar için fukara oldukları kaydı düşülmüştür. Cemalüddin Mahallesi Müslüman ahalisi, tabbak olup dericilik ile işigal etmektedir. Cemalüddin Mahallesi gayrimüslim tebaası ile Cedid, Lala, Küçükorta, Çerçi-i Kefere ve Ahi Evran mahalleleri reayası ise ticaretle meşgul olmaktadır. 1675-76 yıllarında Kütahya'da 71'i muaf olmak üzere toplam 708 neferan bulunmaktadır. Her neferanın beş kişiden oluştuğu kabul edilirse şehirde vergi yükümlüsü nüfusun yaklaşık 3.540 olduğu görülür. Avarız hane sayısı ise 159,25 olarak gerçekleşmiştir.

Mahalleleri 2-10 neferan arası küçük ölçekli, 11-30 arası orta ölçekli ve 31'dan fazla olanları büyük ölçekli mahalleler olarak tasnif ettiğimizde, Lala Hüseyin (61), Meydan (52), Hacı İbrahim (38) ve Şhreküstü mahalleleri (32) büyük mahalleler; Çerçi Kefere (26), Ahi Evran (25), Bölücük (24) ve Ahi Erbasan mahalleleri (23) orta büyüklükte, diğerleri ise küçük mahalleler olarak ortaya çıkar.

Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyılın sonlarında tımar sisteminde başlayan bozulmalar, toprak üzerinde yaşayan köylü ile birlikte sipahileri de etkilemiş, yoksullaşan sipahiler tımarlarını terk etmeye başlayınca, devlet onları devreden çıkararak, yerlerine kısa sürede kar amaçlayan mültezimleri koymuştur. Bir yandan mültezimlerin baskısı, diğer yandan eşkıyalık olaylarından bunalan köylüler, topraklarını terk etmeye başlamış ve kendilerine güvenli yerler arayışına girmiştir. Bu dönemde köylülerden bir bölümü konar-göçerliğe dönerek hayvancılığı tercih etmiştir (Uzun, 2008: 50). Bir bölümü ise şehirlere yönelmiştir (Faroqhi, 1997: 192). XVII. yüzyılda bu gelişmelerin bir sonucu olarak Anadolu önemli miktarda nüfus kaybederken, yüzyılın ortalarından itibaren şehirler ve kırsal kesim yeniden toparlanmaya başlamış, Bursa ve Ankara gibi şehirlerin nüfusu az da olsa artış göstermiştir (Koç, 2007: 295-298). 1622 yılından 1675'e kadar geçen dönemde Kütahya'nın merkez mahallerinde % 152 oranında nüfus artışı gerçekleşmiştir. Bu artış Kütahya'nın ekonomik yapısının bir önceki sayımlara göre iyileşmeye başladığını ortaya koymaktadır. 1622-23 / 1675-76 yıllarına ait Kütahya mahallelerinin neferan ve hane sayıları ile 53 yıllık süre içerisinde neferan sayılarındaki değişim oranları Ek-1'de gösterilmiştir.

Kütahya'daki nüfus artışını mahalle bazında değerlendirdiğimizde Hacı İlyas ve Ahi İzzüddin mahalleleri dışında büyümenin bütün mahallelere yansıdığı ortaya çıkar¹⁴. En fazla artış % 475 ile Hacı İbrahim Mahallesi gerçekleşmiştir. Bezirciler, Cemalüddin, Kadışeyh,

13 15 Zilhicce 889 / 3 Ocak 1485 tarihli vakfiyesinden Hisarbeyoęlu Mustafa Bey tarafından yapıldığı tespit edilen Hisarbey Camisi halk arasında Saray Camisi olarak bilinmektedir (Uzunçarşılı, 1932: 111). Bu nedenle Bey Mahallesi ismi de zamanla Saray Mahallesi olarak değişmiş olmalıdır.

14 Hacı İlyas Mahallesi nüfusu % 33 oranında azalırken, Ahi İzzüddin Mahallesi nüfusunda bir değişiklik olmamıştır.

Lala Hüseyin Paşa ve Bölücek mahallelerindeki artış oranı % 300'ün üzerinde gerçekleşmiştir. Neferan sayıları en az artan mahalleler ise Muarrif (% 25), Polad Bey (% 20) ve Sultanbağı (% 8) olarak sıralanmaktadır.

1675-76 yılı avarız defteri mufassal olduğu için buradaki kayıtlardan Kütahya şehrinde yaşayan halkın etnik kökeni tespit edilebilmektedir. Buna göre Çukur, Ahi Mustafa, Servi, Paşam, Dükkâncıklar, Polad Bey, Kadı Şeyh, Hacı İlyas, Hacı Ahmed, İshak Fakih, Efendi Bola, Sultanbağı, Bezirciler, Ahi İzzüddin, Gönan, Dibek, Muarrif, Meydan, Pirlar, Cedid, Saray, Börekçiler mahalleleri ile kale içi sakinlerinin tamamı Müslümandır. Lala, Küçükorta ve Çerçi Kefere mahallelerinin neferanının tamamı gayrimüslimlerden oluşmaktadır. Diğer mahallelerde yaşayan Müslüman ve gayrimüslim neferan sayıları ise Tablo 1'de gösterilmiştir.

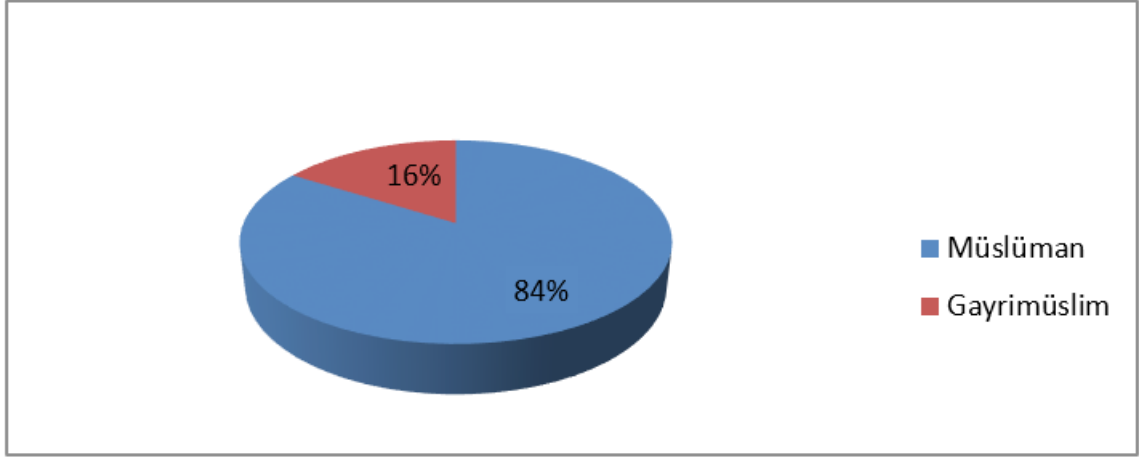
Tablo 1. 1675-76 Müslüman-Gayri Müslimlerin Bulunduğu Mahalleler

Mahalle	Müslüman	Gayri Müslim	Toplam
Ahi Erbasan	20	3	23
Hacı İbrahim	32	14	46
Şhreküstü	20	12	32
Lala Hüseyin Paşa	59	2	61
Bölücek	22	2	24
Balıklı	13	2	15
Ahi Evran	23	2	25
Cemalüddin	19	19	38

Sosyal
Bilimler
Dergisi
Sayı:48

1675-76'da şehirdeki neferanın 522'si Müslümanlardan, 115'i ise gayrimüslimlerden oluşmaktadır. Yukarıda avarız vergisinden muaf toplam 71 neferanın da Müslüman olduğu dikkate alındığında, şehirde 593 Müslüman neferan bulunmaktadır. Her bir hanenin 5 kişiden oluştuğu kabul edilirse, şehrin nüfusunun yaklaşık olarak 2.965'i Müslüman, 575'i gayrimüslimlerden oluşmaktadır. Müslüman ve gayrimüslim nüfus dağılım oranları da Grafik 1'de gösterilmiştir.

Grafik 1. 1675 Yılı Kütahya Kazası Nüfus Yapısı

1675-76'da avarız vergisinden muaf olan imam, müezzın, kayyum¹⁵, cündî¹⁶, erbab-ı tımar sahipleri, seyyidler¹⁷ ve amel-mande¹⁸ olanların toplam sayısı 71 olarak tespit edilmiştir. Buna göre toplam neferanın % 10'u vergiden muaftır. Muaflar içerisinde imam-müezzın, kayyum ve seyyidler % 71'lik bir orana sahipken, askerî sınıfa mensup olanların oranı % 25 olarak gerçekleşmiştir. % 4 oranında ise çalışamayacak durumda âmâ ve amel-mande olan muaflar bulunmaktadır. Muafların mahallelere ve mesleklere göre dağılımı ise Ek-2'de verilmiştir.

1675-76'da bazı mahallelerin ahali için mensubu oldukları mesleklerin kaydı da yazılmıştır. Cemaleddin Mahallesi Müslüman olan 19 neferan *tabbâk*¹⁹, gayrimüslim olan 19 neferan ise *bâzergân* taifesi olarak kaydedilmiştir. Lala, Küçükorta ve Çerçi-i Kefere mahallelerinde yaşayan gayrimüslimlerin tamamı da *bâzergân*²⁰ taifesidir. Ahi Evran Mahallesi neferanı için *tacirlerdir*, Saray Mahallesi sakinleri ise *kâr u kesb sahipleridir*²¹ şeklinde kaydedilmiştir. Bu verilere göre gayrimüslimlerin önemli bir kısmı sanat ve ticaretle meşguldür. 1675-76 yılı avarız kayıtlarında genel olarak avarız hanelerinin ödeyecekleri vergi oranları hakkında âlâ, evsat /vasat, edna ya da fukaralardır gibi notlar düşülmüştür. Mahallelere göre hanelerin ödeyecekleri vergi oranları Ek-3'te yer almaktadır.

1675-76 yılında avarız defterine kayıtlı toplam 637 neferanın % 31'i yüksek, % 31'i orta, %7'si düşük seviyeden vergi ödemektedir. % 6'sı fukara olarak kaydedilmiştir. Fakat fukaralar bu vergiden muaf olmayıp, onların vergileri diğer avarız hanelerine paylaştırılmakta ya da şehirlerde kurulan avarız hanesi vakıfları tarafından karşılanmaktadır. Bazı mahallelerde hane halkının mesleği yazılmış (bazargân, tacirler, tabbâklar gibi) fakat ödeyecekleri

15 Kayyum; Vakıf mütevellisi; cami hademesi (Develioğlu, 1982: 598).

16 Cündî; Sipâhi, süvari gibi askerî sınıfa mensup olanlar (Develioğlu, 1982: 181).

17 Seyyid; Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hasan'ın soyundan olan kimse (Develioğlu, 1982:1136).

18 Amel-mande; İş göremez durumda olan (Develioğlu, 1982: 39).

19 Tabbak/Debbağ; Deri terbiye eden kimse (Develioğlu, 1982: 202).

20 Bazergan; Bezirgan, tacir (Develioğlu, 1982: 92).

21 Geçim yolu, sanat ve ticaret olanlar.(Develioğlu, 1982:586)

vergi oranı hakkında bir bilgiye yer verilmemiştir. Bunlar içerisinde 91 hane bazârgan, 25 hane tacir, 19 hane tabbâk bulunmaktadır. Cemalüddin Mahallesinde tabbâkların ayrı, bazargânların ayrı kaydedilmesi bu iki grup için farklı vergi dilimi uygulandığını göstermektedir.

Kütahya şehri neferanının % 13'ü edna ve fukara olarak kayıtlı olup, diğerleri evsat ya da âlâ seviyesinde vergi ödemektedir. Diğer gelir grupları arasında gösterdiğimiz bâzargân, tacir ve tabbâkların da en az evsat düzeyinde vergi ödemekte oldukları düşünüldüğünde halkın en az % 56'sı orta gelir düzeyine, % 31'si üst gelir grubuna dâhildir.

Çukur, Ahi Mustafa, Dükkâncık, Polad Bey, Kadı Şeyh, Hacı Ahmed, Efendi Bola mahalleleri hanelerinin tamamı en yüksek oran olan âlâ seviyesinde avarız vergisi ödemektedir. İshak Fakih, Şehreküstü, Bölücük ve Pirlar mahallelerinde bütün haneler orta hallidir. Kale halkının tamamı için de “*mezburlar mülazimler geçinür, hariçlerdir*” “*fukaralardır*” yazılmıştır.

3.1. Kütahya Merkez Kazasına Bağlı Nahiyeler

Osmanlı taşra teşkilatında idarî bakımdan bir sancak beyinin yönetiminde bulunan livalarla bir kadının yetki sahasına giren kazalar idarî ve coğrafi açıdan içinde köy, mezra ve cemaatlerin bulunduğu bölgelere ayrılmış ve bu bölgeler nahiye olarak isimlendirilmiştir. XVII ve XVIII. yüzyıllarda tımar sisteminin önemini kaybetmesiyle birlikte nahiyeler kazaların alt birimi olarak ön plana gelmiştir (Şahin, 2006: 307). Kütahya'da 1622-23 yılına ait avarız kayıtlarında merkez nahiyesi dışında sekiz nahiye bulunmaktadır. Bu nahiyeler avarız defterindeki kayıt sırasına göre Armutdili, Gümüş, Altıntaş, Yalak, Gireği (Arslanapa), Virancık, Haymana ve Tavşanlı'dır. 1675-76 yıllarına ait avarız kayıtlarında Kütahya kazasına bağlı nahiye sayısı yediye düşmüş, Haymana nahiyesi bu sayımda yer almamıştır. Haymana dışındaki diğer nahiyeler 1675-76 yılında varlığını devam ettirmektedir.

3.2.1 Merkez Nahiyesi ²²

1032/1622-1623 tarih ve DMKF 27429 numaralı icmal avarız defterinde Kütahya kazası merkez nahiyesine kayıtlı 52 köy ve 1 cemaat bulunmaktadır. 1086 / 1675-76 tarihli ve MAD 2498 numaralı defterde ise 49 köy yer alır. 1622-23 ve 1675-76 yıllarına ait Kütahya merkez kazasına bağlı köylerdeki neferan ve avarız hanesi sayıları Ek-4'te verilmiştir.

1622-23 yılında kayda geçmiş olan Güğüm, Topalpınar, Etyemezler, Çınar ve Demirciviran köylerinin, 1675-76 tarihli mufassal avarız defteri kayıtlarında yer almadığı görülür. 1622-23 yıllarında kayıtlarda ismi geçmeyen Bağcılar, Hamurcuören, Dumlupınar, Gökçe, Aytemurlu, Aydoğdu ve Kınık köyleri ise 1675-76'da kayıtlara girmiştir.

İki avarız kaydında da Sofular ve Viranhisar köyleri ile Ahiler ve Örünlü köyleri birlikte kaydedilmişlerdir. 1622-23'te Turgudlar ve Avdan ile Çalıcı ve Ak köyleri birlikte kaydedilmiş iken 1675-76'da sadece Turgudlar ve Çalıcı köyleri kaydedilmiş, Avdan ve Ak köyleri kayıtlara geçmemiştir. Daha önce Haymana'dan Altıntaş nahiyesine geldikleri anlaşılan ve 18 Rebiyülevvel 1056/ 4 Mayıs 1646 senesinde 1032 defterde Merkez nahiyesi avarız hanesi kayıtlarına eklenmiş olan Yağcılı cemaatinin 1675-76 yılı kayıtlarında yer almaması, başka bir bölgeye göç ettiği şeklinde yorumlanabilir.

22 Avarız defterlerinde Etrafşehir Nahiyesi olarak kayıtlıdır.

1675-76 tarihli defterde merkez nahiyesine bağı köylerden Yayla Baba, Elmalı Karaağaç, Geriz köyleri için fakirlerdir; Gökçe köyü için ednadır; Kireç, Mustafalar ve Alayund köyleri için orta hallilerdir; Kumarı, Perlî, Akçamescit köyleri için âlâdır; Andız, Sofular-Viranhisar, Ahiler-Örünlü, Kulaksız âlâ çift sahipleridir; Civli, Hamurcuören, Zağra, İnköyü, Karaöz, Kuyusenir, Kızılcaviran köyleri çift sahipleridir; Çavuş, Aytemurlu köylerinde kayıtlı olanlar için kiracılar, çiftleri yoktur şeklinde açıklamalar yapılmıştır. İnceler köyü boş olup karşısına harap olduğu; Beytemur köyü için de halkının fakir ve yoksul olduğu, köy toprağının Hacı İbrahim tarafından ekilip biçildiği vergisinin ondan alındığı belirtilmiştir²³. Aydoğdu köyü halkı Bozguş reayalarıdır. Donarslan Baba'nın zaviyesinin bulunduğu Donarslan köyünde 10 çiftlikten oluşan 300 dönüm tarlanın tasarruf hakkına Kütahya-Bölücek Mahallesinde yerleşmiş olan Himmet Efendi sahiptir. Bu çiftlikler vergiden muaftır. Çalıcı'da iki adet ve Kımık köyünde Hamza Bey Çiftliği²⁴ adı ile kayıtlı üç adet reaya çiftliği bulunmaktadır. Bunların dışında Damlalı köyünde 1, İkizöyük'te 3, Parmakviran'da 2, Eymir'de 1, Alayunt'ta 6, Zağra'da 5, İnköy'de 3 ve Perli'de 3 olmak üzere toplam 24 çiftlik daha bulunmaktadır. Fakat bu çiftlikler sipahi çiftliği ya da müderris, tezkire-i Anadolu, divan-ı Anadolu, ağa, mütevellî ve çebebi gibi muaf neferana aittir. Reaya çiftlikleri 7 çift, diğerleri ise 46 çiftten oluşmaktadır. Her bir çiftin 30 dönüm tarladan oluştuğu bilindiğine göre merkez kazada bulunan 53 çift tarla, toplam 1.590 dönümden oluşmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde çiftlikler yerleşimin seyrek olduğu yerlerde kurulmuş ve bu toprakların tasarruf hakları çiftlik sahiplerinin elinde olmuştur. Daha sonra çiftlik sahipleri yakında oturan köylülerin tasarruf hakkına da sahip olarak onları, oturdukları yerlerde yarıcı durumuna düşürmüşlerdir. Vergilerini ödemek için çiftlik sahibine borçlanan köylüler sonunda topraklarını terk etmek zorunda kalmışlardır (Faroqhi, 1997:195).

Merkez köylerde bulunan 323 neferanı vergi seviyelerine göre sınıflandırdığımızda 99'u âlâ/üst gelir seviyesine, 126'sı evsat/orta gelir seviyesine sahip çift sahipleridir, 98'inin çifti yoktur ve bunlar edna/düşük gelir düzeyine sahiptir. Üst gelir düzeyine sahip olanların tasarruf ettikleri topraklar 2.970 dönümdür. Orta gelir düzeyine sahip olanlar ise 3.780 dönüm toprak tasarruf etmektedir. Çifti olmayan neferan ise ya çift sahiplerinin topraklarında yarıcı olarak çalışanlar ya da hayvancılıkla geçimlerini sağlayanlar olmalıdır.

Daha önce merkez nahiyesine kayıtlı olduğu anlaşılan Eymir, Tatarmuhad ve Sevdiğin köylerinde bulunan toplam 15 neferan ve 3 avarız hanesi, 1622-23 kayıtlarına göre Altıntaş nahiyesine aktarılmıştır.

1622-23 yılında toplam 337 neferan bulunan Merkez nahiyesinin avarız hanesi sayısı 83 olarak tespit edilmiştir. En büyük köy 34 neferan ile Akkilise'dir. Bunu 16 neferanı olan İnköy ile 13 neferanı olan Göçeri takip eder. Zağra köyünde 12, Okçu'da 11, Çamlıca ve Ak köy ile Parmakviran ve Çavuş köylerinde 10 neferan bulunmaktadır. Diğer köylerdeki neferan sayısı 10'un altındadır. Bir avarız hanesinin dört gerçek haneye karşılık geldiğini

23 Karye-i mezbûrun re'ayası harâb ve perîşân olmağın karye-i mezbûr toprağını mezbûr Hacı İbrahim kendi ekip biçüp hânesin virür.

24 Sultan II. Murad döneminde (1421-1451) Kütahya ve Tavşanlı Subaşılığı görevinde bulunan Beciroğlu Aslan Bey'in ağabeyi olan Hamza Bey'e (Beşirli, 2010: 36) ait Tavşanlı-Yağmurlu köyünde vakıf arazileri bulunmaktadır (Tavşanlı Belediyesi Faaliyet Raporu, 2011: 12). Bu çiftliğin de Hamza Bey'den dolayı bu isimle anılması kuvvetle muhtemeldir.

kabul edersek, toplam hane sayısı 337 olarak ortaya çıkar. Her gerçek hanede ortalama 5 kişilik bir nüfusu düşündüğümüzde ise 1622-23'te merkez nahiyede yaşayan kişi sayısını yaklaşık olarak 1.685 tespit edebiliriz. Yukarıda Kütahya kaza merkezinde 1.355 kişinin yaşadığını tespit etmiştik. Merkez nahiyesi ile beraber şehrin toplam nüfusu 3.040 kişiden oluşur. Bu veriler Kütahya kazasında yaşayanların yaklaşık % 45'inin şehir merkezinde % 55'inin ise çevre köylerde ikamet ettiğini göstermektedir.

Tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu yerlerde kırsal nüfus genellikle daha fazladır. Kütahya merkez mahalleleri nüfusu ile yakın çevresinde bulunan köylerde yaşayan nüfusun oranına baktığımızda Kütahya'da tarımın önemli bir geçim kaynağı olduğu ortaya çıkar. Her ne kadar % 45'lik bir oran merkez mahallelerinde yerleşmiş olsa da kent ve kasabaların çevresinde genellikle, bu bölge sakinlerinin mülk sahibi olarak bulunduğu bahçe ve bağlardan oluşan yerler bulunurdu. Bu bağ-bahçe arazilerinin birçoğu sahipleri tarafından işlenir, ürünün büyük kısmı da kendilerince tüketilirdi (Faroqhi, 2004;581).

1675-76 yılında Merkez nahiyede neferan sayısı 323, avarız hanesi sayısı ise 80,75 olarak kayıtlara geçmiştir. 1622 yılından 1675'e kadar geçen 53 yıllık süre içerisinde Merkez nahiyesine bağlı köylerin neferan sayılarında yaklaşık % 4 oranında bir azalma olduğu görülür. Bunu köylerden şehir merkezine bir göç olgusu olarak değerlendirmek mümkündür. Bu göçlerin olası sebepleri üzerinde yukarıda durulmuştur. Bu süre içerisinde Kireç, Göynükviran, Civli, Okçu ve Elmalı Karaağaç köylerinde neferan sayısı değişmemiştir. Çalica, İkizöyük, Kuyusenir, Andız, Ahiler-Örünlü, Ağaç, Turgudlar, Mustafalar, Sofular-Viranhisar, Kulaksız, Parmakviran ve Bölücek köylerinde neferan sayıları artış göstermiştir²⁵. Beytemurlu Gököz, Eymur, Yaylababa, İnköy, Donarşlan, Koçak, Perli, Kumarı, Zağra, Geriz, Ahi Elvan, Çavuş, Alayund, Kömürcüler, Akçamescid, Karaöz, Kızılçaviran ve Göçeri köylerinde neferan sayısı azalmıştır²⁶.

1086/1675-76 tarihli mufassal avarız defterinde Kütahya'ya tabi Merkez nahiyesine bağlı köylerde imâm, müezzin, müderris, mütevellî, tezkire-i Anadolu, tezkire-i Kütahya, çavuşan-ı divan-ı Anadolu, çebebi, askerîyan, erbab-ı tımar, cündî, zaim olarak kayıtlı olan muafklar bulunmaktadır. Bunların toplam neferan sayısı 20 olup genel avarız hanesi sayısına oranı yaklaşık % 8,6 civarındadır. Köylere göre muafkların dağılımı Ek- 5'te gösterilmiştir.

3.2.2 Armudili Nahiyesi

1622-23 yılı icmal avarız defteri kayıtlarına göre Armudili nahiyesine ait 25 köy bulunmaktadır. Bunlar; Bayramşsa, Büğdüz, Çobanlar, Bayad, Sabırata, Karalar, Kırkıllu, Fındıklı, Konacı, Uluköy, Sofcu, Kozluca, Söğüd, Sobran, Kızılçaviran, İnlü, Sökmen, Karacaviran, Yenice, Doğluşa, Seydi, Şeyhkara, Serviran, Tatık, Akçain'dir. Bu köylerden en büyük olanlar 10 neferan ve 2,5 haneye sahip olanlar Sökmen ve İnlü köyleridir. 25 köy içinde en küçük olan ise 2 neferan, 0,5 haneye sahip olan Tatık köyüdür. Nahiyede toplam neferan

25 Neferan sayısı artan köyler ve artış oranları şu şekilde sıralanmaktadır: Akkilise % 6, Çalica % 9, İkizöyük % 12,5, Kuyusenir, Andız % 14, Ahiler-Örünlü % 15, Ağaç, Turgudlar % 25, Mustafalar % 40 Sofular-Viranhisar % 46, Kulaksız, Parmakviran % 50 ve Bölücek % 57.

26 Neferan sayısı en fazla azalan köy % 75 ile Beytemurlu olmuştur. Bunu % 50 azalan Gököz, Eymur, % 44 azalan Yaylababa, % 43 azalan İnköy, %42 azalan Donarşlan, % 37,5 azalan Koçak, Perli, % 33 azalan Kumarı, Zağra, Geriz, Ahi Elvan, % 30 azalan Çavuş, % 28 azalan Alayund, % 25 azalan Kömürcüler, Akçamescid, % 14 azalan Karaöz, Kızılçaviran ve % 8 azalan Göçeri köyleri takip etmektedir.

sayısı 125 ve hane sayısı 33,5'tir.

1675-76'da nahiyeye bağlı köylerde herhangi bir değişiklik olmamıştır. Bu dönemde Büğdüz ve Kırkullu köyleri 20 neferan 5 hane, İnlü köyü 19 neferan 4,75 hane, Sökmen köyü ise 16 neferan ve 4 hane sayısına ulaşmıştır. Konacı, Tatik ve Akçain köylerinde ise hiç neferan yoktur. Akçain köyünün ecnebler tarafından zapt edildiği için avarız vergisinin onlardan talep olunması kaydedilmiştir. Nahiyenin toplam neferan sayısı 238 ve hanesi 59,5'e ulaşmıştır.

3.2.3 Gümüş Nahiyesi

1622-23 yılı avarız kayıtlarına göre Gümüş nahiyesine ait toplam 58 köy bulunmaktadır. Bunlar; Aşağı Kınık, Geven, Ağaç, İlyarık, Yeşil, Gevrekseydi, Seyyidömer, Köprüviran, İsakçı, Kovacık, Kızık, Gızılyakub, Darıcı, Çukurca, Zülkadir, Sekiviran, Enceler (Göbü), Eğriöz, Arslanlu, Kepaz, Ablum, Kükürt, Karcık, Çalvıran, Çoban, Gümüş-i Karaağaç, Şahmelek, Didik, Uzunca, İsa, Kınık-ı Fevkânî, Germiyan-ı Karaağaç, Gümüş, Vakıf, Şahin, Karakişi, İsaklu, Dağili, Kızılca kaya, Ebilü, Doğan, Sünnet Yenicesi, Ağızviran, Şamî, Işık Azad, Enne, Bayad, Ayvalu, Bozcaöyük, Karşık, Bacam, Dereköy, Derelüköy, Ören, Doğan Arslan, Yakaca ve Kıran köyleridir. Bu köylerin en büyükleri Köprüviran köyüdür. Köprüviran köyünün ardından Şahmelek ve Seyyid Ömer köyleri gelmektedir²⁷. Dereköy, Derelüköy ve Işık Azad köyleri 2 neferan ve yarım hane ile son sırada yer alırlar. Gümüş nahiyesinin toplam neferan sayısı 567, hane sayısı 134'tür.

1675-76'da Yeşil, Çukurca, Bayad ve Vakıf köyleri avarız defterinde yer almamış olup, köy sayısı 54'e düşmüştür. Buna rağmen neferan sayısı 642'ye, hane sayısı ise 160,5'a yükselmiştir²⁸. Köprüviran yine en büyük köy olmuştur. Onu Şahmelek takip etmiştir. İsakçı, Enceler (Göbü), Dereköy ve Derelüköy'de neferan ve hane kaydı yoktur.

3.2.4 Altıntaş Nahiyesi

1622-23 yılında Altıntaş nahiyesinin Cami-i Şerif ve Seydiler olmak üzere iki mahallesi ve 33 köyü vardır. Bu köyler Zemme, Kırtı, Alibey, Söğüt, Karaköy, Eymür, Sevdiğin, Öyük, Yapılcan, Erikli, Çalışlar, Hamur, Beşkarış, Pusan, Çepni, Tatarmuhad, Gecek, Abya, Çakırsaz, Kanlıcak, Kürt, Kaba ağaç, Kuyucak, İne-i Kara ağaç, Aytemur, Çavdır, Üçöyük, Akçaköy, Pınarbaşı, Akviran, Genişler, Yalnızsaray, Çavuşlar köyleridir²⁹. Altıntaş nahiyesinin toplam neferanı 306, hane sayısı ise 64 olmuştur.

1675-76'da Cami-i Şerif Mahallesi nefsi-i Altıntaş adıyla kaydedilmiş olup 24 neferan ve 6 hanesi bulunmaktadır. Söğüt, Karaköy, Aytemur ve Çavdır köyleri bu defterde yer almaz. Buna karşılık Muradhanlar ve Çiftlik-i Kara Hüseyin deftere kaydedilmiştir. Bu dönemde mahalle sayısı 1, köy sayısı 32 olmuştur. Köy sayısı ile neferan ve hane sayısı azalan Altıntaş'ta 23 neferan ve 5,75 hane sayısı ile en büyük köy Zemme'dir. Gecek köyünün neferanı 19, hane sayısı 4,75 olmuştur. Çavuşlar ve Çalışlar köyleri harap vaziyette olup, neferan ve

27 Köprüviran 41 neferan 11 hane, Şahmelek 34 neferan 7 hane, Seyyid Ömer 26 neferan 7 hane.

28 Köprüviran 54 neferan ve 13,5 hane; Şahmelek 35 neferan, 8.025 hane.

29 Gecek köyü 28 neferan ve 5,5 hane, Zemme köyü 22 neferan ve 6 hane ile en fazla neferana sahip köylerdir. Kürt ve Üçöyük köyleri 18 neferan ve 4 haneye sahiplerdir. Bu deftere birlikte kaydedilen İne-i Kara ağaç, Aytemur ve Çavdır köyleri toplam 8 neferan ve 2 hane ile en az neferan ve hane sahibi köyler olmuştur.

hane kaydı yoktur. Neferan sayısı 242'ye ve hanesi 60,5 düşen Altıntaş'ta bulunan reaya, bu dönemde ortaya çıkan asayişsizlik olaylarına bağlı olarak merkez kaza Kütahya'ya göç etmiş olmalıdır.

3.2.5 Yalak Nahiyesi

1622-23 yılında Başkilise, Yunuslar, Yakakınık, Oğuzlar, Kiçiler, İğce (Eyce), Ürkmez, Kızılcaköy, Selkiviran, Ayvalu olmak üzere toplam 10 köyü vardır³⁰. Yalak 45 neferan ve 9,5 hane sayısı ile Kütahya'nın en az neferan ve hane sayısına sahip nahiyesidir. 1675-76'da da Kütahya'nın en küçük nahiyesi olma özelliğini devam ettiren Yalak'ın köy sayısı 12, neferanı 92 ve hane sayısı 23'e yükselmiştir. Bu artışta 1622-23'te Kızılcaköy ile birlikte yazılmış olan Selkiviran'ın³¹, 27 neferana ulaşması etkili olmuştur. Bu durumu doğal nüfus artışı ile izah etmek mümkün değildir. Selkiviran köyü dışarıdan göç almış olmalıdır. Ayrıca 9 Cemaziyelevvel 1087 / 20 Temmuz 1676'da 21 neferana sahip Akkoçulu cemaati gelerek nahiye sınırlarına yerleşmiştir.

3.2.6 Gireği (Arslanapa) Nahiyesi

1622-23 yılında Ada, Aslıhanlar, Avlağı, Alıncık, Viran, Kusura, Çukurca, Nuhviran, Gökçeler, Habibler, Kureyşler, Haydarlar, Terziler, Porsuk, Tokul, Dere, Bayad, Sinekçiler, Pul-lar, Bülhare, Emrez, Kozluca, Çamurduk, Pınarbaşı, Pazarcık, Tava, Otacılar, Yalnızsaray, Çömlekçi, Abaş, Karadiğın, Bezargânlar, Çal, Arslanapa, Güvem, Ballubaba, Göynükvi-ran, Saraycık, Şeyhlü, Buğdaylı, Çomaklar, Yazıcılar, İğdeciklü, Kanlıcı köyleri olmak üzere toplam 44 köyü bulunmaktadır³². Gireği'nin toplam neferanı 424, hane sayısı ise 90'dır. 1675-76'da İğdeciklü köyü kayıtlarda olmayıp, Sağırlar ve Işıklar (Bügdüz) kayıtlara gir-miş ve köy sayısı 45 olmuştur. Bu dönemde nahiyenin toplam neferanı 548, hane sayısı ise 137'dir. Özellikle Arslanapa köyü ile Gökçeler-Habipler'de neferan sayıları önemli oranda artış göstermiştir³³. Çomaklar, Saraycık, Yazıcılar, Kanlıcı ve Koraşlar köyleri "*hali harap*" olarak kaydedilmiştir. Burada da kırsaldan merkezlere doğru bir hareket gözlenmektedir.

3.2.7 Virancık Nahiyesi

1622-23 yılı avarız defteri kayıtlarına göre Virancık nahiyesi Sulu, Samsallar, Çam, Çetre-i Fevkânî, Çetre-i Tahtanî, Gün, Şeyhlü-i Fevkânî, Kayı, Nefs-i Virancık, Yenicebarağı, Halifeler, Durdular, Depecik, Yağdığın, Gürcü, Yenicevirancık, Yenicearmudcuğu, Mestarlar, Ağarı, Fakraana, Yağmurlar, Yunuslar, Abaş, Gökağaç, Kızık, Hayran, Hacı Mahmud, His-sar-ı Çavdır, İlicekviran, Hacı Kebir, Gökler, Esadlar, Köpekovaşı, Aklar-ı Sagir ve Aklar-ı Kebir, Şeyhlü Kebir, Doğanlar, Afşar, Ömer Fakih, Yeğınler, Timuroğlu, Köseler, Ballu, Susuz, Yazılar, Poladlar olmak üzere 46 köye sahiptir³⁴. Virancık'ın neferanı 385, hane

30 Bu köylerin en büyüğü 10 neferan ve 2 hane ile Başkilise köyüdür. 8 neferan ve 1,5 hane ile Kiçiler onu takip eder. İğce ve Ürkmez köyleri 3 neferan birer hane ile Yalak nahiyesinin en küçük köyleridir.

31 1675 yılı avarız kayıtlarına Selkisaray olarak kaydedilmiştir.

32 Emrez 25 neferan 6 hane, Tokul 24 neferan 4 hane, Arslanapa 22 neferan 6 hane, Ada 22 nefran 4 hane ile nahiyenin büyük köyleridir. Kanlıcı köyü ise 2 neferan ve 0,5 hane ile en küçük köydür.

33 Aslanapa köyünde 1622'de 22 olan neferan sayısı 42'ye, Gökçeler-Habibler'de ise 12'den 35'e yükselmiştir.

34 Bu köylerin en büyüğü 23 neferan ve 5,5 hane ile Kızık köyüdür. Hacı Kebir köyü 21 neferan ve

sayısı 108,5'tir. 1675-76'da köy sayısı 42'ye düşmüştür. Fakat neferan 578'e ve hane sayısı 144,5'a yükselerek artış göstermiştir³⁵.

3.2.8 Haymana Nahiyesi

Bu nahiyede 1622-23 yılında Gerişler (Sarıkaya bölgesinde), Turgudlar, Köpeklü, Hocalar, Yenice (Ahiler), Çöyürler, Çögürücü Hacı Gökçe (Üçöyük civarında), Yağcı Çögürlü (Altıntaş bölgesinde), Hacı Ömer (Sarı Fakih bölgesinde), Çögür Aliler (Merkez nahiyeye civarında) cemaatleri neferan ve hane kayıtları yapılmıştır. Bu cemaatlerden Merkez nahiyeye bölgesinde olan Çögür Aliler cemaati 12 neferan ve 3 hane ile en kalabalık cemaattir. On cemaatin bulunduğu Haymana'da yaşayan cemaatler muhtemelen başka yerlere göç ettikleri için 1675-76 yılı avarız kayıtlarında gösterilmemiştir.

3.2.9 Tavşanlı Nahiyesi

Tavşanlı nahiyesinde 1622-23 yılında Bazar, Şeyhlü, Göbel, Karabey, Küçük İlet, Sorkun, Bey, Çardaklı, Kuruçay, Depecik, Tekelü, Kul, Çukur, Davudlar, Karapelid, Kozluca, Tutuş, Seki, Kayı, Akçaşehir, Derecik, Güğümlü, Yağmurlar, Ayvalu, Moymul, Belen, Büyük İlet, Karlı, Karaağaç, Keniselü olmak üzere toplam 30 köy kayıt altına alınmıştır. 48 neferan ve 13 hane ile en büyük köy Depecik, 4 neferan ve 1 hane ile Güğümlü en küçük köyleridir.

1675-76'da köy ve neferan sayısı kısmen artmış fakat hane sayısı azalmıştır. 1675 tarihli avarız kayıtlarından Tavşanlı'ya ait üç köyün gelirlerinin vakıflara tahsis edildiğinin görülmesi bu azalmanın izahı olarak ortaya çıkmaktadır (MAD 2498/30). 1622-23'te kayıtlarda geçen Perakende-i Kütahya ile Seki, Derecik ve Güğümlü köyleri 1675-76'da kayıtlara girmemiştir. Gurağaç, Azgunlu, Alpagöz ve Memiş ise 1675-76'da yapılan tahrirde ilk kez yer almıştır. Tavşanlı'nın Bazar köyünde 57, Depecik'de 46, Göbel'de 38, Moymul'da 37, Karaağaç'ta 30, Kuruçay'da 28, Kayı'da 26 neferan vardır. Toplan neferanı 557 ve hane sayısı 139,25 olmuştur.

Kütahya kazasına bağlı nahiyeler içerisinde köy başına düşen neferan sayısı bakımından en büyük nahiyeye 1622-23'te 16,5 neferan, 1675-76'da 17,9 neferan ile Tavşanlı olmuştur. Köy başına en az neferana sahip olan nahiyeler ise 1622-23'te 4,5 ile Yalak, 1675-76'da 7,5 ile Altıntaş'tır. Altıntaş'ta köy başına düşen neferan sayısı 1622-23'te 9,27 iken 1675-76'da 7,5 düşmüştür. Diğer nahiyelerin hepsinde bu oran artmıştır. 1622-23 ve 1675-76 yıllarına ait köy, neferan ve hane sayıları Tablo 4'te gösterilmiştir.

5,5 hane ile ikinci sırada, Depecik 16 neferan ve 4,5 hane ile üçüncü sıradadır. Deftere birlikte kaydedilmiş olan Yağmuroğlu, Kösel, Ballu köyleri toplam 6 neferan ve 1,5 hane ile en az neferan sahibi olan köylerdir.

35 Timuroğlu, Kösel, Ballu ve Yeğinler bu dönemde kayıtlarda yer alamayan köylerdir. Hacı-Kebir'de 37, Sulu ve Virancık'ta 35, Hisar-ı Çavdır'da 31, Gürcü'de 25 neferan bulunmaktadır.

Tablo 2. Kütahya Kazası Nahiyeleri Köy-Neferan-Hane Sayıları (Merkez Nahiyesi Hariç)

Nahiye	1622-23			1675-76		
	Köy	Neferan	Hane	Köy	Neferan	Hane
Armutdili	25	125	33,5	25	238	59,5
Gümüş	57	567	134	54	642	160,5
Altıntaş	33	306	64	32	242	60,5
Yalak	10	45	9,5	12	92	23
Gireği (Arslanapa)	44	424	90	45	548	137
Virancık	46	385	108,5	42	578	144,5
Haymane ¹	-	57	13,5	-	-	-
Tavşanlı	30	496	144,5	31	557	139,25
Toplam	245	2.405	597,5	241	2.897	724,25

1622-23 tarihli avarız kayıtlarına göre Merkez nahiyesi hariç, Kütahya kazasına bağlı diğer nahiyelerin toplam köy sayısı 245'tir. En fazla köye sahip olan 57 köy ile Gümüş nahiyesidir. En az köye sahip olan nahiye ise on köy ile Yalak'dır. 1675-76'da köy sayısı 241'e inmiştir. Bu dönemde de 54 köy ile Gümüş nahiyesi ilk sırada yer alırken, 12 köy ile Yalak yine son sırada yer almıştır.

1622-23'ten 1675'e kadar geçen yarım asırlık süre içerisinde Gümüş, Virancık ve Altıntaş'ta köy sayısı azalırken Armutdili'nde değişmemiş, diğer nahiyelerde ise artış gözlenmiştir. Neferan sayısı azalan tek nahiye Altıntaş olmuştur. Avarız hanesi sayısında ise Altıntaş'ta % 5, Tavşanlı'da % 4 oranında azalma olmuştur. 1622-23 /1675-1676 yılları arası Merkez nahiyesi hariç olmak üzere köy, neferan ve hane değişim oranları Tablo 5'te verilmiştir.

Sosyal
Bilimler
Dergisi
Sayı:48

Tablo 3. 1622-23/1675-76 Yılları Kütahya Kazası Nahiyeleri Köy-Neferan-Hane Değişim Oranları

Nahiye	Köy			Neferan			Hane		
	1622	1675	Artış %	1622	1675	Artış %	1622	1675	Artış %
Gümüş	57	54	-5	567	642	13	134	160,5	20
Virancık	46	42	-9	385	578	50	108,5	144,5	33
Gireği (Arslanapa)	44	45	2	424	548	29	90	137	52
Altıntaş	33	32	-3	306	242	-21	64	60,5	-5
Tavşanlı	30	31	3	496	557	12	144,5	139,25	-4
Armutdili	25	25	0	125	238	90	33,5	59,5	78
Yalak	10	12	20	45	92	104	9,5	23	142
Toplam	245	241	6,6	2405	2897	20	597,5	724,25	21

1622'de 245 köyde toplam 2.405 neferan bulunan nahiyelerin köy başına ortalama neferan oranı % 11 civarındadır. 1675'de ise 241 köyde bulunan toplam 2.897 neferanın, köy başına düşen ortalaması % 12'ye yükselmiştir. Elli üç yıllık süre içerisinde neferan sayısındaki

% 20'lik artışa karşılık, avarız hanesi sayısındaki artış % 21 oranında gerçekleşmiştir. Bu da hane başına düşen avarız vergisinin % 1 oranında arttığı göstermektedir. Hem 1622'de hem de 1675'te bir avarız hanesi dört gerçek haneden oluşmaktadır. Fakat 1622'deki avarız kayıtlarında bazı köylerde 5 gerçek hane için avarız hane sayısı 1,5 olarak hesaplanmıştır. Bunun dışında genel olarak 4 gerçek hane 1 avarız hanesi olarak kaydedilmiştir.

3.3 Sancağa Bağlı Kazalar

1513 yılı tahrirlerinde 10 kazası bulunan Kütahya'nın 1675 yılına kadar olan dönemde kaza sayısı 27'ye kadar çıkmıştır. McGowan Kütahya'daki kaza sayılarını avarız kayıtlarına dayanarak 1650-1662 'de 26, 1688 yılında ise 24 olarak tespit etmiştir (McGowan, 2010:119). MAD 2498 numaralı avarız defterine göre Kütahya sancağına bağlı birisi merkez kaza olmak üzere toplam 26 kaza bulunmaktadır. 1513, 1520, 1534, 1571, 1622 ve 1675 yıllarına ait kaza listeleri Ek-6'da gösterilmiştir.

Kütahya 1513-1675 yılları arasında sancak merkezi olarak varlığını korumuş Lazkiye, Uşak, Kula, Şeyhlü, Honaz, Simav, Güre-Selendi, Homa ve Eğrigöz 162 yıl boyunca Kütahya sancağına bağlı kazalar olarak kalmıştır. 1520'de daha önce nahiye olan Gediz, kaza olmuş ve bu durumunu 1675-76'da da devam ettirmiştir. Simav ve Eğrigöz kazaları 1534'te tek kadılık altında toplanmış, fakat bunun dışında her iki kaza müstakil olarak varlığını devam ettirmiştir. 1622'den sonra ise Güre-i Selendi'den başka bir de Kaza-i Selendi kaydedilmiştir. Eşme, Sirge, Ezine, Banaz, İnay, Çal, Çarşamba (Buldan), Çakırca, Dazkırı, Baklan, Aydos (Gümele), Akkoyunlu-İlbey ve Demirci 1622'de, Dağardı ise 1675 yılındaki avarız kayıtlarında ilk kez kaza olarak kaydedilmişlerdir. 1675'te Eşme ve Yörükân kazaları birlikte kaydedilmiştir.

Bu kayıtlara göre XVI. yüzyılda idarî yapısında önemli bir değişiklik olmayan Kütahya sancağının XVII. yüzyılda itibaren, değişime uğradığı ve kaza sayısının iki kattan fazla arttığı görülmektedir. Bu durum devletin taşra teşkilat yapısında meydana gelen değişimini de ortaya koymaktadır. Devlet taşrada otoritesini daha güçlü hale getirebilmek ve vergi tahsilatında yaşanan aksaklıkların önüne geçebilmek amacıyla kaza statüsündeki yerleşim merkezlerini yaygınlaştırmıştır.

XVII. yüzyılda Müneccimbaşı Germiyan ili olarak ifade ettiği Kütahya'nın kazalarını şu şekilde sıralamıştır; Kütahya, Uşak, Gediz, Selendi, Kula, Güre, Tavşanlı, Simav, Eğrigöz, Ezine, Banaz, Baklan, Denizli, Honaz, Dazkırı, Geyikler, Homa, Gököyük, Çarşamba, Dinar Eşme ve Şihlu-Işıklı. Kütahya'nın kazaları ile ilgili Müneccimbaşının verdiği bilgiler ile 1675 tarihli avarız defterinde kayıtlı kaza isimleri karşılaştırıldığında avarız defterinde bulunan Sirke, İnay, Çal, Çakırca ve Dağardı'nın Müneccimbaşı'nın listesinde yer almadığı görülür. Müneccimbaşı'nın kaza olarak ismini verdiği Güre, Güre-i Selendi olarak kayıtlıdır. Yine Müneccimbaşı'nda Geyikler ve Dinar iki ayrı kaza olarak gösterilmiş fakat avarız kayıtlarında sadece Geyikler ismine yer verilmiştir.

1671 yılında Kütahya'da bulunan Evliya Çelebi de Kütahya sancağına bağlı 24 kaza ismi saymıştır. Müneccimbaşı'dan farklı olarak saydığı kazalar şunlardır; Anid, İnay, Sirke, Çakırca, Kenger, Dağardı ve Çal. Kütahya'ya bağlı nahiyeleri ise Merkez nahiye, Altıntaş, Gergiviran, Evrencik, Tavşanlı, Gümüş, Armudlu olarak göstermiştir (Varlık, 1980: 67-77). 1675-1676 avarız kayıtlarında yer alan yerleşim merkezlerinden Uşak ve Denizli bugün

müstakil birer vilayettir. Gediz, Simav ve Eğrigöz (Emet) Kütahya'nın ilçeleridir. Ezine (Sarayköy), Çarşamba (Buldan), Çal, Baklan, Honaz, Şeyhlü (Çivril) Denizli'ye bağlı ilçelerdir. Eşme ve Banaz Uşak'ın, Kula, Selendi Manisa'nın, Geyikler (Dinar), Sıçanlı (Sinanpaşa) ve Dazkırı ise Afyonkarahisar'ın ilçeleridir. Diğer yerleşim yerleri kasaba ve köy statüsündedir.

4.Sonuç ve Değerlendirme

XVI. yüzyılda Osmanlı nüfusunun önemli oranda artış gösterdiği çeşitli araştırmacılar tarafından mufassal tahrir defterleri üzerinde yapılan araştırmalarla ortaya konulmuştur. Kütahya üzerine yaptığımız bu çalışmada da bu tespiti teyit edecek veriler ortaya çıkmıştır. 1520'den 1622'ye kadar geçen yüz yıllık zaman diliminde Kütahya nüfusu % 300 oranında artmıştır. XVII. ve XVIII. yüzyıllar ise Osmanlı demografik araştırmaları açısından sağlıklı verilerin elde edilememesi nedeniyle belirsizliklerle dolu bir dönemdir. Bu belirsizlikleri bir dereceye kadar ortadan kaldırabilmek amacıyla avarız defterlerine dayalı çalışmalar son dönemlerde yoğunlaşmıştır.

1622-23/1675-76 yıllarına ait avarız defterleri Kütahya'nın idarî, ekonomik ve sosyal yapısını ortaya koymak açısından önemli veriler içermektedir. Kütahya merkez mahalleleri değerlendirmesinde 1622-23'ten 1675-76 yılına kadar geçen elli üç yıllık süre içerisinde, vergi yükümlüsü neferan sayısının % 135 oranında arttığı görülmüştür. Özellikle XVI. yüzyıl sonlarından itibaren tımar sisteminin bozulmasına bağlı olarak, kırsalda yaşayan nüfusun güvenli sığınaklar araması, şehirleri cazibe merkezi haline getirmiştir. Kütahya'daki nüfus artışı şehrin güvenli bir merkez olduğunu ortaya koymaktadır. Kütahya'nın Anadolu Beylerbeyliğinin merkezi olması ve devletin güvenlik açısından gereken önemi vermesi bu artışta etkili olmuştur.

Aynı dönemde nüfus artarken mahalle sayısında bir değişikliğin olmaması dikkat çekicidir. İskân açısından Kütahya'da büyük bir genişleme olmamış, mevcut mahallelerde yaşayan neferan sayısı artmıştır. Fakat neferan sayısı % 235 oranında artarken, avarız hane sayısındaki artış % 138'de kalmıştır. Bu durum merkezde vergiden muaf olanların sayısının arttığı anlamına gelmektedir. Muafiyet oranının fazla olması devletin vergi gelirlerinin azalması demektir. Vergi veren nüfusun ekonomik seviyelerine baktığımızda sadece % 7'si en alt seviyeden vergilendirilmiştir. Orta ve üst düzey gelir sahiplerinin oranları ise birbirine yakındır. Bu durum gelir dağılımında bir uçurum olmadığını göstermektedir.

Balıklı, Börekçiler, Cedid, Cemaleddin, Lala Hüseyin Paşa, Maruf, Meydan, Pirlar, Servi, Sultanbağı ve Saray mahalleleri günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir. Avarız defterlerinde ismi geçen fakat günümüzde bulunmayan mahalleler ise farklı isimlerle varlığını korumuş olmalıdır.

Kütahya Merkez nahiyesi olarak bilinen idarî birime bağlı köylerin sayısı 1622-23'te 50 iken 1675-76'da 46 altına düşmüş ve neferan sayısı da 337'den 323'e gerilemiştir. Merkez nüfus artarken, merkez nahiye nüfusunun azalması bu yöreden kent merkezine göç yaşandığının bir göstergesidir. Kütahya'nın Merkez nahiyesi dışında yakın çevresinde sekiz nahiyesi daha bulunmaktadır. 1622-1623'te bu nahiyelere bağlı 226 köyde 2.406 neferan kayıt altına alınmıştır. 1675-76'da ise köy sayısı 241'e, neferan sayısı ise 2.897'ye ulaşarak % 20'lik bir büyüme gerçekleşmiştir.

Kütahya'da avarız defterlerine kayıtlı olan köy isimlerini incelediğimizde viran ve ağaç ile başlayan ya da biten isimlerin dikkat çektiği görülür. Virancık isimli nahiye dışında Viran, Demirciviran, Kızılcaviran, Parmakviran, Göynükviran, Köprüviran, Sekiviran, Çaliviran, Ağızviran, Selkiviran, Nuhviran, İliceviran, Gergiviran, Yenicevirancık, Viranhisar köylerinin bulunması, bu yörelerin çok eski dönemlerden beri yerleşim merkezi olarak kullanıldığını ve ören yerleri olduğunu göstermektedir. Virancık nahiyesine bağlı o dönemde Hisar-ı Çavdır olarak bilinen Çavdarhisar'da Roma dönemine ait Aizonai Antik Kenti'nin bulunması bu düşüncemizi doğrulayan örneklerden birisidir.

Ağaç, Karaağaç, Kaba ağaç, Gökağaç, Gür ağaç gibi isimler ise bu köylerin ormanlık alanlara kurulduğunu göstermektedir. Bugün de bu köylerin çevresinde ormanlık alanlar bulunmaktadır. Oğuz boylarının isimlerini taşıyan Alayund, Çavdır, Hisar-ı Çavdır, Çepni, Eymür, Kayı, Kınık, Aşağı Kınık, Yukarı Kınık, Yaka Kınık, Kızık gibi köyler Oğuz boyları tarafından yerleşime açılan yerlerdir. Gümüş nahiyesi ve bu nahiyeye bağlı olan Gümüş-i Karaağaç köyü isimlerini bu civarda bulunan gümüş madenlerinden almıştır. Günümüzde bu yörede gümüş madeni işletmeleri bulunmaktadır. Kütahya merkez nahiyesine bağlı Küçük köyünün ismini yerden çıkan kükürtlü sudan aldığı şeklinde yöre halkı arasında yaygın bir kanaat bulunmaktadır.

1622-23 yılı sayımlarında Kütahya merkez mahallelerinde 70, merkez nahiyede 86 ve diğer nahiyelerde 597,5 olmak üzere toplam 753,5 avarız hanesi bulunmaktadır. 1675-76'da ise avarız hane sayıları merkez mahalleleri 159,25; merkez nahiye 80,75 ve diğer nahiyelerde 724,25 olmak üzere toplam 924,25 olarak tespit edilmiştir. 1622-1675 yılları arasında şehir merkezinde ve merkez nahiye dışında kalan nahiyelerde, avarız hane sayıları artarken merkez nahiyede az bir miktar azalmıştır. Toplamda avarız hanelerinin artış oranı % 22,6 oranında artmıştır. XVII. yüzyılda her bir avarız hanesinin ortalama 325 akçe vergi ödediğini dikkate alarak hesapladığımızda Kütahya'da avarız hanelerinden 1675-76'da, üç yüz bin üç yüz seksen bir akçe (300.381 Akçe) vergi geliri tahsil edilmektedir. 1685 yılında 1 akçe 0,256 gr. gümüşe eşittir. (Sahillioğlu, 1989: 226). Günümüzde gümüşün gramını 1.43 TL'den hesapladığımızda bu gelirin günümüzdeki karşılığı yaklaşık 110.000 TL. dir³⁶.

Kütahya'nın kazaları ile birlikte 1650 yılında toplam avarız hane sayısı 4.166'dır. 1698 yılında ise avarız hane sayısı 3.308'e düşmüştür. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda da avarız hane sayısı azalmaya devam etmiş ve 1249/1834 yılında 2.642'ye düşmüştür. Aynı dönemde Anadolu'nun genelinde avarız hane sayılarında azalma söz konusudur. Batı Anadolu'da 1650'de 52.519 olan avarız hane sayısı 1698'de 34.700'e düşmüştür. Batı Anadolu'da ve Kütahya çevresinde bulunan bazı sancakların XVII. yüzyılda yıllara göre avarız hane sayıları Tablo 6'da gösterilmiştir (McGowan, 2010:119).

Tablo 4. Batı Anadolu Sancakları Yıllara Göre Avarız Hane Sayıları

	1060/1650	1073/1662	1088/1677	1100/1688	1109/1698
Aydın	8.059	6.825	5.100	4.731	4.107
Muğla	5.333	4.797	3.670	3.306	3.024
Manisa	4.355	4.823	4.462	3.534	3.358
Kütahya	4.166	4.177	4.107	3.587	3.308
Bursa	4.180	4.204	3.888	3.729	3.255
Balıkesir	2.526	2.425	2.358	2.203	2.126

Batı Anadolu'da bulunan Aydın'da avarız hane sayısı yaklaşık elli yıllık süre içinde yarıya düşerken Kütahya ve çevresinde bulunan Manisa ve Bursa'da dörtte bir (1/4) oranında azalmıştır. Balıkesir'de ise sadece % 15'lik bir azalma görülmüştür.

McGowan tarafından verilen 1677 yılına ait avarız hane sayılarını 1675-1676 yılı Kütahya merkez kazası avarız hane sayıları ile kıyasladığımızda, 1677 yılında Kütahya'da bulunan 4.107 avarız hanesinin 159'unun Kütahya merkez mahallelerinde bulunduğu ortaya çıkar. Kütahya'nın yakın çevresinde bulunan köylerde kayıtlı avarız hane sayısı ile birlikte bu rakam yaklaşık 240'a ulaşır. Bu durumda Kütahya sancağında bulunan avarız hanelerinin % 6'sı şehir merkezi ve çevre köylerinde yaşamaktadır. Aynı dönemde Kütahya'nın 26 kazası bulunduğu dikkate alındığında, kazalarda köyleriyle birlikte ortalama 154 avarız hanesi bulunmaktadır. Bu sonuçlara göre Kütahya kırsal nüfusu ve tarımsal faaliyetleri ön planda olan bir sancaktır.

Günümüzde Kütahya iline bağlı on iki ilçe bulunmaktadır. Bunlar Altıntaş, Aslanapa, Çavdarhisar, Domaniç, Dumlupınar, Emet, Gediz, Hisarcık, Pazarlar, Simav, Şaphane ve Tavşanlı'dır. Bu ilçelerden Gediz, Simav, Emet (Eğrigöz) 1622 ve 1675 tarihli avarız kayıtlarında da kaza olarak kayıtlıdır. Altıntaş ve Tavşanlı, Kütahya kazasına bağlı birer nahiyedir. O dönemde Tavşanlı nahiyesine bağlı toplam 41 köy bulunmakta olup, bunlardan 9'u vergiden muafır. Altıntaş'a bağlı 30 köy bulunmaktadır. Domaniç, İnegöl kazasına bağlı nahiyeye iken Aslanapa ise Gireği adı ile Kütahya kazasına bağlı 40 köyü bulunan bir nahiyedir. Çavdarhisar, Kütahya kazasına bağlı Virancık (Örencik) nahiyesinin bir köyü olup, *Karye-i Hisar-ı Çavdır* adıyla avarız defterinde kayıtlıdır. Pazarlar, Gediz'e bağlı Kavak nahiyesinin bir köyüdür. Hisarcık, Eğrigöz (Emet)'e bağlı bir köydür. Avarız kayıtlarında Gediz'e bağlı Sazbaşı nahiyesinin altına kaydedilmiş olan Şaphane³⁷ ise Ayrık, Eğribucak ve Orta Mahalle olmak üzere üç mahalleden oluşan bir köydür. Dumlupınar, Kütahya sancağına bağlı Banaz kazasının bir köyüdür (MAD 2498; KK 2693).

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Osmanlı sosyal tarihinin tahlil edilmesinde icmal ve mufassal avarız defterlerinin yanı sıra cizye defterleri ile avarız ve cizye vergisinin konulması, toplanması ile ilgili belgelerin derinliğine incelenmesi gerekmektedir (Öz-Acun 2008: XXV). Bu çalışmada Anadolu Beylerbeyliğinin merkezi Kütahya sancağının merkez kazası ile nahiyelerinin 1622-1676 yılları arasında idarî, demografik ve sosyo-ekonomik yapısı avarız defterleri verilerine dayanılarak incelenmiştir. Kütahya sancağına bağlı diğer kazalara ait avarız kayıtlarını da içine alacak şekilde çalışmaların genişletilerek devam ettirilmesi halinde bütünün eksik kalan kısımları tamamlanmış olacaktır.

37 Re'âyâ-yı Şâbhâne-i Gedüs olarak kaydedilmiştir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

BOA, DMKF 27429 Numaralı Kütahya İcmal Avarız Defteri.

BOA, KK 2693 Numaralı Kütahya İcmal Avarız Defteri.

BOA, MAD 2498 Numaralı Kütahya Mufassal Avarız Defteri.

82 Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027), (2000): (Haz. YILDIRIM H.O., ATİK V., CEBECİOĞLU M., ÖZYURT A., SERİN M., YAVUZ F., YEKELER N.) Başbakanlık Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

438 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) I, (1993): Kütahya, Kara-Hisâr-i Sâhib, Sultan-önü, Hamîd ve Ankara Livaları, (Haz. ÖZKILINÇ A., COŞKUN A., ÇALIK S., KARAZEYBEK M., SİVRİDAĞ A., YÜZBAŞIOĞLU M.), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

Araştırma Eserler

AKGÜNDÜZ A. (2006). *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, I, İstanbul.

BARKAN Ö. L. (1997). Avarız, *MEB*, İslâm Ansiklopedisi, II, Eskişehir, (13-19).

— (2001). Osmanlı Malî Sayımları Üzerine Araştırma, Çev. Mehtap Özdeğer, İstanbul Üni. İktisat Fak. Mecmuası, Cilt, 51, S. I. İstanbul, (13-24).

BAYARTAN M. (2009). Osmanlıdan Günümüze Kütahya Şehrinin Yapı Taşları: Mahalleler. İstanbul Üni. Edebiyat Fak. Coğrafya Böl. Coğrafya Dergisi, Sayı.18, İstanbul, (57-70).

BEHAR C. (2000). Osmanlı Nüfus İstatistikleri ve 1831 Sonrası Modernleşmesi, *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Editör: Halil İnalçık, Şevket Pamuk, Başbakanlık Devlet İstatistik Ens. Ankara, (61-72).

BEŞİRLİ M. (2010). Vakıf Kurumunun Önemi ve Tokat'ta Hamza Bey Evkafı Üzerine Bazı Bilgiler, *History Studies*, Volume 2/1, (32-44).

BOSTAN M. H. (2002). XVII. Yüzyıl Avarız ve Cizye Defterlerine Göre Of Kazasının Nüfusu ve Etnik Yapısı, *XIV. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler*, Cilt 2/1. Ankara, (413-429).

ÇAKAR E.- KARA F. (2005). 17. Yüzyıl Ortalarında Arapgir Sancağında İskân ve Nüfus (1643 Tarihli Avarız-Hâne Defterine Göre), *Fırat Üni. Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), Elazığ. (385-412).

ÇAKIR İ. E. (Summer 2009). 1642 Tarihli Avarız Defterine Göre İspir Sancağı, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 2/8, (109-122).

— (Güz 2010). Uşak Kazası (1676 Tarihli Avâız Defterine Göre), *OTAM*, 28, (27-47).

ÇELİK Ş. (2007). 1070-1071/1659-1660 Tarihli Avâız Defterine Göre XVII. Yüzyıl Ortalarında Turgutlu kazası, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 16, İstanbul (33-66).

DEMİR A. (2012). 1642 Tarihli Avarız Defterine Göre Koğans Kazası, *Gaziantep Üni. Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (2), Gaziantep, (505-529).

DEMİRCİ S. (2012). Karaman Eyaleti Niğde Livâsı Avâızhâneleri Üzerinde Bazı Düşünceler, 1620-1700, *History Studies: International Journal of History*, Volume 4/2, (135-148).

— (2012). XVII. Yüzyılda Trabzon Eyaletinin İdarî Taksimatı ve Vergilendirilebilir Nüfus: Giresun, Keşap, Kürtün ve Yavabolu Nam-ı Diğer (Görel) Kazâları Örneği, *Süleyman Demirel Üni. Sosyal Bilimler Ens. Dergisi*, 2012/1, Sayı 15, Isparta, (15-29).

DEVELİOĞLU F. (1982). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara.

ELİBOL N. (2007). Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları, *Süleyman Demirel Üni. İktisadi ve İdari Bilimler Fak. Dergisi*, Cilt 12, Sayı:2 Isparta, (135-160).

ERTÜRK V. (Güz 2013). 1642 Tarihli Avarız Defterine Göre Vize Sancağı Kazaları, *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl 17 Sayı 57, Erzurum, (209-232).

FAROQHI S. (1997). İktisat Tarihi, 17. ve 18. Yüzyıllar, *Türkiye Tarihi 3, Osmanlı Devleti 1600-*

- 1908, İstanbul, (190-216).
- (2004). Krizler ve Değişim 1590-1699, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C. 2, İstanbul, (545-743).
- GÖKÇE T. (Temmuz 2005). Osmanlı Nüfus ve İskân Tarihi Kaynaklarından “Mufassal-İcmal” Avarız Defterleri ve 1701-1709 Tarihli Gümölcine Örnekleri, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt XX, Sayı 1, (71-134).
- (Aralık 2007). 1695 Tarihli Mufassal Avârız Defterine Göre Filibe Kazasında Nüfus ve Yerleşme Düzeni, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt XXII, Sayı 2, (53-107).
- GÖYÜNÇ N. (1979). Hane Deyimi Hakkında, İstanbul Üni. *Edebiyat Fak. Tarih Dergisi*, S. 32, İstanbul, (331-348).
- İLGÜREL M. (1993). Celâli İsyanları, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, VII, İstanbul, (252-257).
- İNBAŞI M. (2001). 1642 Tarihli Avârız Defterine Göre Erzurum Şehri, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı IV, İstanbul, (9-32).
- (2007). Bayburt Sancağı (1642 Tarihli Avârız Defterine Göre), *Atatürk Üni. Sosyal Bilimler Ens. Dergisi*, Cilt 10/1, Erzurum, (89-118).
- İPŞİRLİ M. (1991). Avarız Vakfı, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, IV, İstanbul, (109).
- İŞBİLİR Ö. (2007). Nüzül, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXIII, İstanbul, (311-312).
- KOÇ Y. (2007). Nüfus, Osmanlı Dönemi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXIII, İstanbul, (294-299).
- KÜÇÜK L. (2007). Osmanlı Vergi Hukukunda Avarız Kavramı ve Avarızın İdaredeki Rolü, Ankara Üni. Basılmamış *Doktora Tezi*, Ankara.
- KÜPELİ, Ö. (2012). Klasik Tahrirden Avârız Tahririne Geçiş Sürecinde Tipik Bir Örnek: 1604 Tarihli Manyas Kazası Avârız Defteri, *Belgeler*, Cilt 32, S. 36, (113-199).
- McGOWAN B. (2010). *Economic Life in Ottoman Europe Taxation Trade and The Struggle for Land 1600-1800*, Cambridge Uni. Press.
- ORAT J. A. (2012). Avârız Vergisi Üzerine Bir Çalışma: 18. Yüzyıl Başlarında Ankara Uygulamaları, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 5 Sayı.22 (219-232).
- ÖKE M. K., DEMİRCİOĞLU S., BİLGİN S. (2006). *Tarihin Tanıklığında Evliya Çelebi'nin Kütahya'sı (Belgeler)*, İstanbul.
- ÖNTUĞ M. M. (2003). XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Balıkesir Şehrinin Fizikî, Demografik ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Selçuk Üni. Sosyal Bilimler Ens. Basılmamış *Doktora Tezi*, Konya.
- ÖZ M.-ACUN F. (2008). *Orta Karadeniz Tarihinin Kaynakları VII, Karahisar-ı Şarkî Sancağı Mufassal Avârız Defteri (1642-43)*, Ankara, TTK.
- ÖZCAN A. (2010). Şahincibaşı, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXVIII, (277-278) İstanbul.
- ÖZEL O. (2000). Avarız ve Cizye Defterleri, *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Editör: Halil İnalçık, Şevket Pamuk, Başbakanlık Devlet İstatistik Ens. Ankara, (33-50).
- ÖZTÜRK T. (2008). XVIII. Yüzyılın İlk Yarısı Trabzon Sancağı Nüfus Tespitinde Avarız ve Cizye Defterlerinin Kullanılabilirliği, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı 5, (93-112).
- POLAT S. (Yaz 2013). Osmanlı Taşrasında Bir Celâli Yıkımının İzleri: Tavi Halil'in Kütahya (Kazaları) Baskını ve Sosyo-Ekonomik Yansımaları, *Akademik Bakış*, VI/12, (35-50),
- SAHİLLİOĞLU H. (1991). Avarız, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, IV, (108-109) İstanbul.
- (1989). Akçe, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt II, İstanbul, (224-227).
- ŞAHİN İ. (2006). Nahiye, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXII, İstanbul. (307).
- UZUN A. (2006). İstanbul'un İaşesinde Devletin Rolü: Ondalık Ağnam Uygulaması,(1783-1857), Ankara.
- UZUN E. (2008). XVII. Yüzyıl Anadolu İsyanlarının Şehirlere Yayılması; Sosyal ve Ekonomik Hayata Etkisi, Ankara Üni. Sosyal Bilimler Ens. Basılmamış *Doktora Tezi*, Ankara.
- UZUNÇARŞILI İ. H. (1932). *Kütahya Şehri*, İstanbul.

April/2016
Nisan/2016

VARLIK, M. Ç. (1980). XVI. Yüzyılda Kütahya Sancağı, Atatürk Üni. Basılmamış *Doçentlik Tezi*.
Erzurum.

— (1991). Anadolu Eyaleti, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, III, İstanbul, (143-144).

— (1996). Germiyanogulları, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XIV, İstanbul, (33-35).

— (2002). Kütahya, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XVI, Ankara, (580-584).

Tavşanlı Belediyesi 2011 Yılı Faaliyet Raporu, www.tavsanli.bel.tr.

www.bigpara.com/ 16.03.2016.

EKLER

EK. 1. KÜTAHYA KAZASI NEFERAN-HANE SAYILARI 1032 / 1086 (1622-23/ 1675-76)

Mahalle	1032 (1622-1623)		1086 (1675-1676)		Değişim Oranı %
	Neferan	Hane	Neferan	Hane	
Ahi Erbasan	13	3	23	5.75	77
Ahi Evren	13	3,5	25	6.25	92
Ahi İzzüddin	5	1,5	5	1.25	0
Ahi Mustafa,	10	2,5	17	4.25	70
Balıklı	7	2	15	3.75	114
Bey	4	1	-	-	-
Bezirciler,	2	0,5	8	2	300
Bölücek	5	1,5	24	6	380
Börekçiler	8	2	16	4	100
Büyükorta	12	3,5	-	-	-
Cedid	7	2	13	3.25	86
Cemalüddin	9	2,5	38	9.5	322
Çerçi Müslüman	5	1,5	-	-	-
Çerçi-i Kefere	8	2,5	26	6.5	225
Çukur	4	1	8	2	100
Dibek,	6	1,5	13	3.25	117
Dükkâncık,	5	1	7	1.75	40
Efendi Bola	7	2	12	3	71
Gönan	4	1	7	1.75	75
Hacı Ahmed	5	1,5	11	2.75	120
Hacı İbrahim	8	2	46	11.5	475
Hacı İlyas	3	1	2	0.5	- 33
İshak Fakih	9	2,5	19	4.75	111
Kadı Şeyh	3	0,5	14	3.5	367
Küçükorta	13	2,5	18	4.5	38
Lala	8	2	15	3.75	88
Lala Hüseyin Paşa	13	3	61	15.25	369
Meydan	20	5	52	13	160
Muarrif	12	3	15	3.75	25
Paşam	6	1,5	12	3	100
Pirler	4	1	7	1.75	75
Polad Bey	5	1,5	6	1.5	20
Saray	-	-	17	4.25	-
Servi	6	1,5	9	2.25	50
Sevâkin-i Kal'a-i Kütahya	-	-	30	7.5	-
Sultanbağı	13	3	14	3.5	8
Şehreküstü,	9	2,5	32	8	255

Toplam 271 70 637 159.25 138

EK 2. KÜTAHYA MAHALLELERİNDE AVARIZ VERGİSİNDEN MUAF OLANLAR (1675-1676)

Mahalle	İmam	Seyyid	Kayyum	Askeriyân	Amâ	Toplam
	Müezzin				Amel-mande	
Ahi Erbasan	2	-	-	-	-	2
Ahi Evren	1	-	-	-	-	1
Ahi Mustafa,	2	-	1	7	-	10
Balıklı	1	-	-	-	-	1
Bölücük	2	-	-	-	-	2
Cemalüddin	1	-	-	-	-	1
Çukur	-	-	-	2	-	2
Dibek,	1	-	-	-	-	1
Dükkâncık,	1	-	-	-	-	1
Efendi Bola	1	-	-	-	-	1
Gönan	1	-	-	-	-	1
Hacı Ahmed	1	-	-	-	-	1
Hacı İbrahim	1	-	-	-	-	1
Hacı İlyas	-	-	-	2	-	2
İshak Fakih	2	1	-	-	-	3
Kadı Şeyh	1	-	-	-	-	1
Küçükorta	-	-	-	-	1	1
Lala Hüseyin Paşa	4	7	1	7	-	20
Meydan	1	-	-	-	-	1
Muarrif	1	5	-	-	-	6
Paşam	1	-	-	-	-	1
Pirler	2	-	-	-	-	2
Saray	2	-	-	-	-	2
Servi	1	-	-	-	-	1
Sevâkin-i Kal'a-i Kü- tahya	-	2	-	-	2	4
Sultanbağı	2	-	-	-	-	2
Şhreküstü,	1	-	-	-	-	1
Toplam	33	15	2	18	3	71

EK-3. KÜTAHYA MAHALLELERİ AVARIZ VERGİ ORANLARI (1675-1676)

1675-1676 Yılı Avarız Defteri						
Mahalle	Alâ	Evsat	Edna	Fukara	Diğer	Toplam
Ahi Erbasan	7	16	-	-	-	23
Ahi Evren	-	-	-	-	Tacir 25	25
Ahi İzzüddin	2	-	3	-	-	5
Ahi Mustafa,	17	-	-	-	-	17
Balıklı	11	4	-	-	-	15
Bezirciler,	-	-	-	8	-	8
Bölücük	-	24	-	-	-	24
Börekçiler	6	10	-	-	-	16
Cedid	-	-	-	-	Bâzergân 13	13
Cemalüddin	-	-	-	-	Tabbâk 9	38
					Bâzergân 19	
Çerçi-i Kefere	-	-	-	-	Bâzergân 26	26
Çukur	8	-	-	-	-	8
Dibek,	4	3	6	-	-	13
Dükkâncık	7	-	-	-	-	7
Efendi Bola	12	-	-	-	-	12
Gönân	3	4	-	-	-	7
Hacı Ahmed	11	-	-	-	-	11
Hacı İbrahim	27	10	9	-	-	46
Hacı İlyas	-	-	-	-	2 ²	2
İshak Fakih	-	19	-	-	-	19
Kadı Şeyh	14	-	-	-	-	14
Kale Halkı	-	-	-	30	-	30
Küçükorta	-	-	-	-	Bâzergân 18	18
Lala	-	-	-	-	Bâzergân 15	15
Lala Hüseyin Paşa	22	18	21	-	-	61
Meydan	24	28	-	-	-	52
Muarrif	6	9	-	-	-	15
Paşam	3	9	-	-	-	12
Pirler	-	7	-	-	-	7
Polad Bey	6	-	-	-	-	6
Saray	-	-	-	-	Kâr u kisb 17	17
Servi	5	4	-	-	-	9
Sultanbağı	6	2	6	-	-	14
Şhreküstü,	-	32	-	-	-	32
Toplam	201	199	45	38	154	637

EK-4. MERKEZ NAHİYE NEFERAN-HANE SAYILARI (1622-23 / 1675-76)

Köy	1622-23		1675-76	
	Neferan	Hane	Neferan	Hane
Ağaç	3	0,5	4	1
Ahi Elvan	6	2	4	1
Ahiler ve Ürünü	6	1,5	7	1,75
Akçamescid	8	2,5	6	1,5
Akkilise	34	8	36	9
Alayunt	7	2	5	1,25
Andız	6	1,5	7	1,75
Aydoğdu	-	-	3	0,75
Aytemurlu	-	-	6	1,5
Bağcılar	-	-	5	1,25
Beytemurlu	4	1	1	0,25
Bölücek	9	3,5	21	5,25
Civli	8	2,5	8	2
Çalica ve Ak	10	3	Calica 11	2,75
Çavuş	10	3	7	1,75
Çınar	4	1	-	-
Damlalu	-	1	5	1,25
Demirciviran	7	2	-	-
Donarslan	7	1,5	4	1
Dumlupınar	-	-	7	1,75
Elmalı Karaağaç	3	0,5	3	0,75
Etyemezler	7	1,5	-	-
Eymür ⁴⁰	4	1	2	0,5
Geriz	6	1,5	4	1
Göçeri / Göçü	13	0,5	12	3
Gökçe	-	-	3	0,75

⁴⁰ 1622-23'te Muharrir müfredat üzere Altıntaş nahiyesine kayd eylemiştir şeklinde açıklama yapılmıştır.

Gököz	4	1	2	0,5
Göynükviran	6	1,5	6	1,5
Gügüm	6	1	-	-
Hamurcuören	-	-	9	2,25
İceler/İnceler	5	1,5	-	-
İkizöyük	7	2	8	2
İnköy	16	0,5 ??	9	2,25
Karaağaç	3	0,5	4	1
Karaöz	7	1,5	6	1,5
Kınık (Çiflik-i Hamza Bey)	-	-	3	0,5
Kızılcaviran	7	2	6	1,5
Kireç	4	1	4	1
Koçak	8	2,5	5	1,25
Kömürcüler	4	1	3	0,75
Kulaksız	4	1	6	1,5
Kumarı	[6]	1,5	4	1
Kuyusenir	6	1,5	7	1,75
Mustafalar	3	1	5	1,25
Okçu	11	???	11	2,75
Parmakviran	10	3	15	3,75
Perli	8	2,5	5	1,25
Sevdiğin	5	1	-	-
Sofu ve Viranhisar	8	2,5	15	3,75
Tatarmuhad	6	1	-	-
Topalpınar	8	3	-	-
Turgudlar ve Avdan ⁴¹	5	1,5	7	1,75
Yağcılı Cemaati	8	2	-	-
Yayla Baba	9	2,5	5	1,25
Zağra	12	3,5	8	2
Toplam	352	86	323	80,75

⁴¹ 1675-76'da sadece Turgudlar olarak kaydedilmiştir.

EK-5. MERKEZ NAHİYESİ KÖYLERİNİN MUAF NEFERAN SAYILARI (1675-1676)

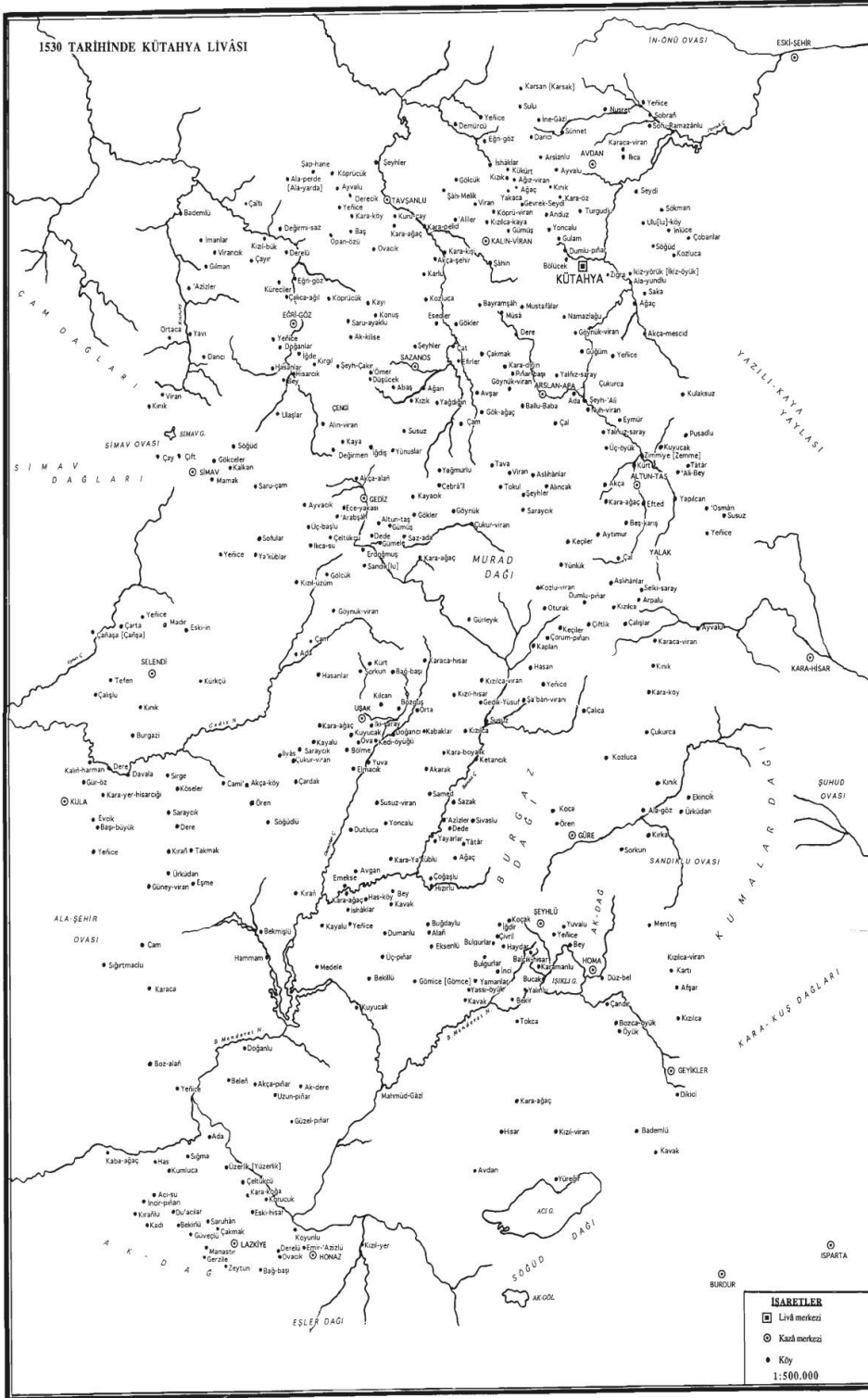
Köyler	Muaf Neferan															
	İmam	Müdürris	Müteveli	Çelebi	Kethüda	Ağa	Diyan-ı Anadolu	Tezkire-i Anadolu ve Biraderi	Tezkire-i Kütahya	Miralay ve Kardeşi	Erbab-ı Timar	Zaim	Çavuş	Cümdi	Kale Muhafızı	Toplam
Bölücek	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Damlah	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
İkizöyk	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	1	3
Parmakviran	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	2
Eymür	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Alayunt	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	2	-	2	-	6
Zağra	1	-	-	-	-	-	-	2	-	2	1	-	-	-	-	6
İnköy	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	2	-	-	5
Perli	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	2	-	-	-	3
Toplam	3	1	1	1	1	1	1	2	1	2	2	4	2	5	1	28

EK 6. KÜTAHYA SANCAĞI KAZALARI (1513-1675 YILLARI ARASI)

1513	1520	1571	1622	1675
Kütahya (Merkez)	Kütahya (Merkez)	Kütahya (Merkez)	Kütahya (Merkez)	Kütahya (Merkez)
Lazkiye	Lazkiye	Lazkiye	Lazkiye	Denizli
Uşak	Uşak	Uşak	Uşak	Uşak
Kula	Kula	Kula	Kula	Kula
Şeyhlü	Şeyhlü	Şeyhlü	Şeyhlü	Şeyhlü
Honaz	Honaz	Honaz	Honaz	Honaz
Simav	Simav	Simav	Simav	Simav
Güre ve Selendi	Güre ve Selendi	Güre ve Selendi	Güre-i Selendi	Güre-i Selendi
Homa	Homa	Homa	Homa	Homa
Eğrigöz	Eğrigöz	Eğrigöz	Eğrigöz	Eğrigöz
	Gedüs	Gedüs	Gedüs	Gedüs
		Geyikler (Dinar)	Geyikler	Geyikler
		Gököyük (Aydos)	Gököyük	Gököyük
			Eşme	Eşme
			Sirge	Sirge
			Ezine	Ezine
			Selendi	Selendi
			Banaz	Banaz
			İnay	İnay
			Çal	Çal
			Çarşanba	Çarşanba
			Çakırca	Çakırca
			Dazkırı	Dazkırı
			Baklan	Baklan
			Aydos (Gümele)	Dağardı
			Akkoyunlu-İlbey	Yörükân
			Demirci	
10	11	13	27	26

HARİTA 1. 1530 YILINDA KÜTAHYA LİVASI

Sosyal
Bilimler
Dergisi
Sayı:48

Kaynak: 438 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri 1993: 109.